

Ha-Kol

הקול

BROJ IZDANJA: 146
KOLOVOZ-RUJAN-LISTOPAD 2016.
TAMUZ/ AV / ELUL 5776.
/ ELUL / TIŠRI / 5777.

TEMA BROJA:
RABIN

SADRŽAJ

4 UVODNIK	17 PARK EMILA COSSETTA	— PRVA ORTODOKSNA RABA
5 OTVOREN ŽIDOVSKI MUZEJ
U ZAGREBU	18 ULOGA RABINA
U ŽIDOVSKOJ ZAJEDNICI	37 RABIN GREENBERG I NJEGOV
KONCEPT DVA SVIJETA
7 FANIA OZ-SALZBERGER:
RAZGOVOR O JEZIKU,
JUDAIZMU I ŽIVOTU	21 JOSEF LEPOLD DEUTSCH
— POSLJEDNJI RABIN
U LUDBREGU	42 RABINOV ZADATAK: SPASITI
ŽIDOVSKU KULTURU DAMASKA
11 IZRAELSKI PJESNICI
SHACHAR-MARIO MORDECHAI
I TEHILA HAKIMI NA FSK-U9	23 ARON COHEN
— DUBROVAČKI RABIN,
VRSNI TRGOVAC I PISAC	44 MOŽE LI DJEČAK BITI RABIN?
12 "GROZNICA U ZORU"
— ŽELJA ZA ŽIVOTOM
I ČEŽNJA ZA LJUBAVLJU	25 RABINI BEZ GRANICA	45 NEOBIČNI RABINI
14 "PTICE U LETU" DINE MERHAV
U VINKOVCIMA	26 LAŽNI MESIJA — ŠABATAJ ZEVI	46 RIŽARNA
— NAJJUŽNIJI LOGOR EUROPE
15 TIHA POČAST
ŽRTVAMA AUSCHWITZA	29 RABINI ABRAHAM KLAUSNER
I JUDAH NADICH — POMOĆ
ZA PREŽIVJELE ŽRTVE
HOLOKAUSTA	48 DUGA I BOGATA
POVIJEST MAKABIJA
16 RAZGOVORI UGODNI O
AŠKENAZIMA I SEFARDIMA
NA BALKANU	31 REBECIN — "PRVA DAMA"
ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE	51 KOSTARIKA — RAJ ZA MALU
ŽIDOVSKU ZAJEDNICU
	33 MOJ RABIN JE RABA	52 NEVJEROJATNA PRIČA O
BLIZANCIMA JACKU I OSKARU
	36 SARA HURWITZ	53 ELITVA: OTKRIVEN TUNEL
ZA BIJEG ŽIDOVA
		54 IN MEMORIAM
IRENA DEŽE-STARČEVIĆ

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

FRAN FRIEDRICH, MAŠA TAUŠAN, SIMONA DELIĆ, ZVONKO ŠEB, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, MILIVOJ DRETAR, RENATA DEBELJAK, VESNA DOMANY
HARDY, ŽELJKO HEIMER, FREDI KRAMER, OGNJEN KRAUS, RANKO ŠPIGL

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

početak jeseni i nove židovske godine u Zagrebu je obilježen značajnim događajem: otvaranjem prvog Židovskog muzeja u Židovskoj općini. Prvi Židovski muzej u Zagrebu otvoren je u godini kada se obilježava i 210. obljetnica osnutka Židovske općine u Zagrebu i omogućit će građanima i posjetiteljima Zagreba da se upoznaju s dugom povijesti Židova u ovome gradu. Ovaj muzej je tek početak: svi sačuvani i sakupljeni predmeti židovskog života bit će jednoga dana izloženi u muzeju koji će biti izgrađen u sklopu budućeg židovskog centra u Praškoj ulici, na mjestu gdje je do 1942. godine ponosno stajala zagrebačka sinagoga. Nemojmo nikada zaboraviti: sve je to samo jedan mali dio židovskog blaga koji je nestao u Holokaustu, zajedno s većinom članova naše zajednice.

U Zagrebu i Splitu ovoga je rujna održan još jedan Festival svjetske književnosti, u organizaciji Frakture, a to je bila prilika za susret sa značajnim židovskim književnicima. Fania Oz-Salzberger, povjesničarka i autorica, kćerka poznatog izraelskog književnika Amosa Oza, za Ha-Kol govori

o svojem životu, o židovstvu, o književnosti, jezicima i nekim drugim zanimljivim temama. Jedna od tribina Festivala svjetske književnosti bila je posvećena drugoj važnoj i zanimljivoj temi: Holokaustu u književnosti, a u Zagrebu su na Festivalu predstavljani i mladi, angažirani izraelski pjesnici. Grad Zagreb odao je počast Emilu Cossettu koji je ostavio neizbrisiv trag i u židovskoj zajednici i od rujna jedan park u Zagrebu nosi njegovo ime, a jedan drugi park, onaj u Vinkovcima, krase nove skulpture izraelske umjetnice hrvatskog podrijetla Dine Merhav.

U ovom se broju Ha-Kola bavimo rabinima. Rabin igra važnu ulogu u životu židovske zajednice, a o tome piše naš rabin Luciano Moše Prelević. O velikim židovskim učiteljima-rabinima, poput npr. Maimonidesa, često se piše i raspravlja. Zato smo odlučili u ovom broju predstaviti rabine čija imena možda nisu tako poznata, ali koji su ostavili važan i neizbrisiv trag u judaizmu, poput npr. posljednjeg rabina male židovske zajednice u Ludbregu ili rabina Moshe Chadida koji neumorno po-

kušava spasiti židovsku kulturu Damaska. Vesna Domany Hardy donosi zanimljivu priču o lažnom Mesiji, rabinu Šabataju Zeviju, a Željko Heimer predstavlja jednog od vodećih židovskih mislilaca u SAD-u danas, rabina Yitzhaka Greenberga i njegov koncept “dva svijeta”. A naš svijet danas doživljava brojne promjene, pa tako možemo vidjeti i neke neuobičajene rabine koje vam također predstavljamo. Danas se sve više govori i o ženama-rabinima, ali prve žene tu su funkciju obavljale još davnih dana: podsjetit ćemo se na neke od tih žena koje su svojim radom i djelovanjem ispisale povijest. Kada govorimo o rabinima, ne smijemo zaboraviti ni njihove supruge, “prve dame” židovskih zajednica.

U ovom se broju opraštamo od predsjednice Židovske općine Rijeka gospođe Irena Deže-Starčević. Irena Deže-Starčević realizirala je brojne važne projekte za malu židovsku zajednicu u Rijeci, a o tome je znala i pisati za Ha-Kol. Nedostajat će nam.

Nataša Barac

OTVOREN ŽIDOVSKI MUZEJ U ZAGREBU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: OTVOREN ŽIDOVSKI MUZEJ U ZAGREBU: OGNJEN KRAUS, MIRA WOLF I MARIO BEUSAN

Prostor Židovske općine Zagreb u Palmotićevoj ulici bio je premali da bi primio sve zainteresirane da pogledaju postav prvog Židovskog muzeja u Zagrebu koji je svoja vrata otvorio 4. rujna, na Europski dan židovske kulture i baštine. Židovski muzej predstavljen je kao početak, zameetak, kao jezgra i ishodište većeg muzeja koji bi trebao niknuti na drugoj adresi, u Praškoj ulici gdje bi na mjestu sinagoge srušene 1942. godine uskoro trebala za-

početi gradnja židovskog centra. Do tada, posjetitelji u prostoru ŽOZ-a mogu vidjeti oko 150 vrijednih predmeta vezanih uz židovski krug života.

“Imam čast otvoriti Židovski muzej, prvi puta u Zagrebu. Ovaj muzej je nastao iz ostatka ostataka onog što su posjedovali ljudi iz židovske zajednice u Zagrebu. Nažalost, iz srušene sinagoge nema gotovo ničeg, jer ona je opljačkana za vrijeme tzv. NDH, kao što je opljačkano

i gotovo kompletno židovsko blago koje se nalazilo u Zagrebu, ali i diljem Europe. Ovaj muzej sadrži ono što smo uspjeli sakupiti od članova, ono što smo uspjeli otkupiti, i ono što se našlo u blizini grada Zagreba. Taj posao prikupljanja traje već puno godina”, rekao je otvarajući Muzej predsjednik ŽOZ-a Ognjen Kraus, dodajući kako je za otvaranje Židovskog muzeja izabran upravo dan kada se diljem Europe obilježava Europski dan židovske

kulture i baštine. Osim toga, dodao je, ove godine obilježava se i 210. obljetnica osnutka Židovske općine u Zagrebu.

Židovski muzej u prvoj od dvije prostorije predstavlja kronologiju Židovske općine, posjetiteljima pruža kratku informaciju o muzeju a tu je izložen i multimedijски pano koji virtualno prikazuje doprinos zagrebačkih Židova svom gradu, u područjima kulture, umjetnosti, arhitekture i gospodarstva.

Druga prostorija predstavlja zbirku umjetnina koja je “nastala strpljivim i pomnim sabiranjem rasute, opljačkane i otuđene baštine”, kazala je autorica muzeološke koncepcije Mira Wolf.

“Prikazujemo predmete vezane uz službu Božju, blagdane i životne svetkovine doma i obitelji koje su propisane židovskom vjerom i tradicijom. Oni svjedoče o duhovnom životu i identitetu zajednice u Zagrebu koja kontinuirano djeluje od 1806. godine”, objasnila je.

Posjetitelje muzeja u toj prostoriji najprije će zabljesnuti sjaj srebra — Hanukija iz druge polovice 19. stoljeća, kruna Tore iz sličnog razdoblja, svjećnjaci za Šabat, čaše za Kiduš. Među artefaktima su i svadbeni baldahin iz druge polovice 19. stoljeća i bračni ugovor iz 1863. s natpisom “mazal tov”, naslovnica matične knjige rođenih i umrlih i rabinški plaštev. “Ti predmeti pričaju život židovske obitelji od rođenja, preko vjenčanja, kroz blagdane važne za židovsku obitelj, rituale, pa sve do provorazrednog spomenika kulture Hevra-Kadiša i pogrebnog obreda”, rekao je autor oblikovanja stalnog postava arhitekt Mario Beusan.

Osim toga, ovi predmeti “ne predstavljaju samo sebe svojim oblikom, simbolikom i ljepotom nego i ljude zbog kojih su nastali, ne samo Židove, već umjetnike i majstore koji su ih izradili a nisu bili Židovi ali su svojim znanjem, umijećem i vještinom doprinosili židovskom suživotu”, dodala je Mira Wolf.

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: OTVOREN ŽIDOVSKI MUZEJ U ZAGREBU, DIANA GRUBIŠIĆ ČIKOVIĆ

“Dan otvaranja Židovskog muzeja 4. rujna 2016. godine ostat će zabilježen kao važan datum u životu zagrebačkih Židova, a nadam se i Grada Zagreba”, rekao je Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb.

“Cjelokupni postav čuva uspomenu na ostatke ostataka velike židovske baštine u Zagrebu i Hrvatskoj te govori o tragediji koja je zadesila naš narod i gotovo nas zatrla”, kazala je ona.

Otkako je 2000. uspostavljen Europski dan židovske kulture, ŽOZ nastoji dati svoj odgovor na očekivanja na kojima je zasnovana ta manifestacija, a to je predstavljanje bogatstva židovske baštine koja se unatoč strahotama Holokausta očuva-

la u Europi i doprinosu Židova nastanku europske kulture, njezinih materijalnih i duhovnih vrijednosti i ideala, rekao je Ognjen Kraus koji je Židovski muzej u Zagrebu nazvao “krunom tih nastojanja”. Po otvaranju muzeja gosti su mogli uživati u koncertu na harfi, instrumentu neodvojivom od kralja Davida, u izvedbi Diane Grubišić Čiković u obnovljenoj sinagogi ŽOZ-a, na katu ispod muzeja.

FANIA OZ-SALZBERGER: RAZGOVOR O JEZIKU, JUDAIZMU I ŽIVOTU

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: FANIA OZ-SALZBERGER, U ZAGREBU NA TRIBINI U SKLOPU FESTIVALA SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI

Fania Oz-Salzberger jedina je Fania u Izraelu. Ime je dobila po svojoj baki, Faniji Klausner, rođenoj Mussman, čije je samoubojstvo uvelike utjecalo na život njezina sina Amosa, koji je tada imao 12 godina. Dvije godine nakon samoubojstva svoje majke, Amos je otišao živjeti u kibuc

Hulda a kasnije je promijenio prezime u Oz, što na hebrejskom znači “snaga”. Raspadom bivšeg Sovjetskog Saveza u Izrael je stigao veliki broj Židova iz tog područja ali ni među njima nije bilo nijedne Fanije. U obitelji Klausner-Oz jezici, riječi i njihovo značenje nisu nešto što se

olako shvaća. Fania Klausner govorila je pet jezika, njezin suprug Yehuda Arieh Klausner navodno je mogao čitati na 16 ili 17 jezika, a međusobno su razgovarali na poljskom jeziku. Jedini jezik koji su dozvoljavali svom sinu, budućem velikom izraelskom književniku, da uči bio je

hebrejski, a on je postao pravi čarobnjak riječi koje u svojim romanima spaja na čudesan način. S povjesničarkom, profesoricom i književnicom Faniom Oz-Salzman, koja je u Zagrebu sudjelovala na Festivalu svjetske književnosti u organizaciji Frakture, razgovarala sam o jeziku, riječima, povijesti, judaizmu, životu i knjizi “Židovi i riječi”, koju je napisala sa svojim ocem. Fania, inače, prema nekim izvorima znači “slobodna”.

Na početku knjige “Židovi i riječi” Vi i Vaš otac sebe opisujete kao “židovske ateiste”. Što to stvarno znači?

Moj otac i ja se nazivamo “židovskim ateistima” ali također i “ateistima knjige”. Na ateizam u tom smislu ne gledamo kao na negaciju Boga već kao moderan način života. To je sekularizam kao način života, vrlo židovski način života. Tijekom povijesti uvijek je bilo Židova koji su sumnjali u postojanje Boga, u Bibliji Židovi raspravljaju i svađaju se s Bogom, u Talmudu raspravljaju s njim, u Srednjem vijeku pisali su predivnu, sekularnu poeziju i Spinoza je, na primjer, nudio alternativu i sada mislimo da možemo glasno reći da smo Židovi u smislu kulturnog naroda i možemo tako, na primjer, biti istovremeno i Židovi i Hrvati istovremeno. Ili Židovi i Izraelci. Pripadamo narodu teksta ali i to je stvar izbora.

Kako Vi sebe opisujete ili doživljavate? Kao Izraelku ili Židovku?

Pokušavam ne misliti na taj način i ne opisivati se na taj način. U Izraelu imamo razne pokrete i kada sam bila u pokretu mladih, pokretu koji je vrlo jak u Izraelu, česta smo se igrali biranja što smo: Židovi ili Izraelci. I tada smo morali birati. Danas mislim da više ne moram birati.

Živite u državi koja nije sekularna. Mislite li da bi Izrael mogao biti sekularna država? Ne bih se u potpunosti složila s ovom Vašom tvrdnjom. Izrael je kada

gledamo njegove zakone i ustav sekularna država. Naša zakonodavna struktura se ne temelji na halahi. Naši osnovni zakoni temelje se na europskim i otomanskim zakonima i po tome je Izrael moderna ustavotvorna sekularna država, ali imamo i drugu jako osnovu koja je vjerska. Ja mislim da je npr. Tel Aviv jedna od najsekularnijih sredina na svijetu. Ali naravno ne možemo se oženiti izvan vjerskog okvira. Možda je najbolje reći da Izrael ima jaku vjersku stranu i jaku sekularnu stranu.

Je li odvajanje crkve, odnosno vjere i države važno za moderno društvo i modernu državu?

U načelu da, ali pogledajte kako svijet izgleda, ne samo Izrael. SAD je to pokušao odvojiti, to je i u njihovom ustavu i zbog toga djecu ne uče Bibliji, što mislim da je glupo, a svejedno možete pronaći toliko vjere u političkom jeziku SAD-a. Ili recimo Francuska, koja je također sekularna država, koja se sada na novi način suočava s vjerom i Francuzi ne znaju točno kako da se s time nose. Pogledajte samo najnoviju priču s burkinijama. U Izraelu, možete otići na plažu u Haifi ili Tel Avivu i vidjeti žene u svim mogućim vjerskim izdanjima, bilo da se radi o ortodoksnim Židovkama ili muslimankama, i pored njih ćete vidjeti žene u bikinijama. U Izraelu je to normalno i izraelska javna scena izvan Knesseta je puno tolerantnija nego što to pokazuje Knesset.

Znam da su jezici uvijek bili jako važni u Vašoj obitelji. Vaša baka i Vaš djed govorili su toliko jezika da to uopće ne mogu zamisliti. Vi i Vaš otac odlučili ste napisati knjigu “Židovi i riječi” na engleskom. Zašto?

Kao što to europski Židovi tako dobro znaju, postojalo je toliko različitih jezika kojima su se Židovi služili. Od drevnih vremena imali smo hebrejski, ali isto

tako imali smo i aramejski, i babilonski i arapski, pa zatim grčki i latinski i čitav niz srednjovjekovnih europskih jezika koji su, na ovaj ili onaj način, bili i jezici Židova. Danas su u globalnoj konverzaciji ostala samo dva velika jezika Židova: hebrejski i engleski na kojem i mi danas vodimo ovaj razgovor. To nije samo zbog Holokausta i drugih strašnih okolnosti u kojima su uništene brojne židovske zajednice, već danas na svjetskoj razini veliki broj jezika gubi bitku pred engleskim. Ali jedini jezik koji se uzdigao, koji je od nule došao do 10 milijuna govornika je hebrejski. Moj otac i ja smo se rodili i odrastali s hebrejskim, moj jedini nacionalizam — a ja sam vrlo kritični rodoljub — je moj jezik. I željeli smo da naš židovski hebrejski u toj knjizi uđe u svojevrsni dijalog sa židovskim engleskim.

U knjizi “Židovi i riječi” opisujete različita značenja hebrejskih riječi. Ja ne govorim hebrejski i zapitala sam se: kako se vi uopće međusobno razumijete kada postoji toliko različitih značenja? Ali isto tako znam da Židovi misle da je hebrejski vrlo logičan jezik. Možete li mi nabrojati neke od Vaših najdražih hebrejskih riječi?

Ovo pitanje je vrlo izazovno. Bog ili Elohim možda nije jedna od mojih najdražih riječi moga jezika, ali mislim da je to vrlo važna riječ iako nije dio mog svakodnevnog vokabulara. Moj otac ima omiljene riječi. A za mene, ne radi se tu o pojedinim riječima već o tome što jezik čini. Mogu ipak reći da su dvije moje najdraže riječi na hebrejskom “tel” i “aviv”, ili u prijevodu “proljetni humak”. Kibuc je prekrasna riječ, jer to je i starohebrejska riječ koja podrazumijeva “zajedništvo”, ne idealno zajedništvo, već zajedništvo u kojem se borimo, govorimo i prepiremo, ali to je svejedno neka vrsta zajedništva, recimo okupiti razne ljude i stvari s različitim područja ili dijelova. Volim i sve riječi koje imaju veze s pustinjom. Hebrejski

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, FANIA OZ-SALZBERGER

je mali jezik, s puno manje riječi od npr. engleskog, ali je predivno evokativan, možete reći puno toga s jako malo riječi. Kao da slikate sliku s vrlo malim kistom.

Jedna od meni najdražih riječi na hebrejskom, je “mišpaha” riječ za obitelj. Obitelj je oduvijek bila jezgra židovske tradicije i židovskog života. Što za Vas predstavlja židovska obitelj?

Da, i sama riječ “mišpaha” je zanimljiva jer ta riječ nema etimoloških rođaka u hebrejskom. Ne znamo odakle je došla, to je vrlo jedinstvena riječ. Satima bih mogla govoriti o židovskoj obitelji, jer sve počinje s obitelji. Čak ni Adam nije mogao biti sam ni nekoliko trenutaka, odmah je želio ženu, a žena znači obitelj. Za mene je to sam početak priče. Ali za razliku od babilonskih, egipatskih ili grčkih mitologija gdje su roditelji ubijali djecu, djeca ubijala roditelje, ženila se sa svojim majkama itd., židovske obitelji su možda i željele napraviti nešto slično

tim užasima, ali obično su samo vikali jedni na druge, a djeca su ostajala živa. Jer djeca i knjige imaju posebno mjesto u židovskoj povijesti, knjige pričaju priče o djeci koja su odrastala i o tradiciji. Bez djece ne bi bilo knjiga, bez knjiga ne bi bilo djece. I još nešto o obitelji, danas su dijelovi Izraela jako liberalni, a drugi dijelovi su jako ortodokсни. Jedna stvar koju jako volim na gej-lezbijskoj sceni Tel Aviva, gdje imam puno prijatelja, je ta da homoseksualni parovi u Izraelu također stvaraju obitelji i imaju puno djece, i to u puno većem postotku nego na homoseksualnoj sceni na Zapadu. To je zbog toga što su neki od tih parova više Židovi nego homoseksualci i naravno, njihovim majkama je važnije to da dobiju unuke nego jesu li im djeca homoseksualci. I mislim da se na ovom primjeru jako dobro vidi kako je danas židovstvo s jedne strane jako liberalno ali opet nastavlja s elementima onoga što se smatra konzervativnim i tradicionalnim.

Vaše odrastanje uključivalo je i poznanstvo sa značajnim i utjecajnim ljudima modernog Izraela. Kako je bilo odrastati uz oca Amosa Oza?

Znate, ja sam odrasla u kibucu. Moj otac se uvijek bunio protiv svoje obitelji, što je i opisao u svojim memoarima i za njega je kibuc predstavljao pravu suprotnost njegovoj neurotičnoj preokrenutoj obitelji. I ja sam tako odrastala kao dio zajednice i nisam imala nikakvi posebni status zbog toga što mi je otac bio poznat. Kad je moj otac stekao svjetsku slavu, mi, njegova djeca, morali smo se još više truditi, biti još bolji, još više raditi od drugih. I to je bilo dobro za nas. I unatoč tome što sam se družila s brojnim poznatim i nevjerovatnim ljudima, zadržala sam taj zdravi stav kibucnika. Naša kuća je bila prepuna knjiga. Imali smo više knjiga nego igračaka pa smo se igrali s knjigama. Gradili smo dvorce od knjiga.

Poznata ste povjesničarka a jedno je od područja Vašeg interesa su i odnosi između Izraela i Njemačke.

Povijest me zanima, ali to je i moja profesija. Posebno me zanima 18. stoljeće i rađanje moderne političke misli. I u svemu tome pojavilo se i tipično židovsko pitanje: što se dogodilo s Njemačkom? Tijekom godina, što sam više putovala Njemačkom, a godinu dana sam i živjela u Berlinu, proučavala sam židovsku povijest u Njemačkoj ali i odnos Izraela i Njemačke. Vidjela sam kako se taj odnos razvija, o tome sam napisala i knjigu. Mislim da su obje strane tog odnosa fascinantne

Mislim da su danas odnosi između Izraela i Njemačke odlični, s obzirom na sve što se dogodilo. Kako to objašnjavate? Kako je to moguće?

O različitim fazama izraelsko-židovsko-njemačkog pomirenja napisala sam puno stručnih tekstova. Usporedimo npr.

Japan i Njemačku i kako su se nosili s teretom Drugog svjetskog rata. Njemačka je došla tako daleko, a Japan još nije ni krenuo tim putem. Njemačka i njezine žrtve prošle su jako daleki put, put dug 50, 60 ili 70 godina. Možda to nije put pomirenja, ali otvaranja dijaloga, razumijevanje. Japan to nikada nije napravio. Njemačka je pokrenula povijesni dijalog sa svojim nekadašnjim žrtvama a to recimo Austrija nikada nije ni pokušala. Berlin je danas nadaleko najprijateljski židovski grad u Europi.

Što mislite o židovskim zajednicama u dijaspori, poput ove male židovske zajednice u Hrvatskoj?

Ne bih željela da židovske zajednice u svijetu nestanu. Sjećam se kako su u jednom trenutku cijelu židovsku zajednicu iz Albanije prebacili avionima u Izrael i svi su to slavili, a ja sam mislila da je svijet postao siromašniji. Ne mislim da bi svi Židovi trebali živjeti u našoj maloj zemlji. Židovi Europe danas se suočavaju s velikim izazovima ali mladi su danas oštrij i drugačiji nego što je to bila moja generacija. Zato je svako rađanje židovskog života u dijaspori važno. Židovski svijet mora ostati židovski svijet. I nitko od Židova se ne smije osjećati krivim zato što živi u Izraelu i zato što ne živi.

Vratimo se na kraju ovog razgovora knjigama. Židove se često naziva "narodom knjige". Misli li da to i danas vrijede za mlade generacije, koje navodno sve manje čitaju?

Mislim da mlade generacije Židova i dalje puno čitaju, i dalje su u zamci fascinacije i tereta svoje vlastite prošlosti. Mislim da će Židovi vrlo vjerojatno preživjeti i napredovati na kulturnom planu. Židovsko sjećanje i kultura će preživjeti i više se ne brinem za preživljavanje židovstva. Više se brinem za svijet kao takav.

FOTOGRAFIJA: FANIA OZ SALZBERGER, NASLOVNICA KNJIGE ŽIDOVI I RIJEČI

IZRAELSKI PJESNICI SHACHAR-MARIO MORDECHAI I TEHILA HAKIMI NA FSK-U

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Izraelska kulturna scena nije nepoznata hrvatskoj publici. Od Ephraima Kishona, preko Amosa Oza i nedavno gostujućeg Davida Grossmana, Židovskog filmskog festivala do Zubina Mehte i Izraelske filharmonije, da nabrojimo samo jedan dio. Mlade izraelske pjesnike koji su gostovali na Festivalu svjetske književnosti (FSK), Shachara-Marija Mordechaija i Tehilu Hakimi, hrvatska kulturna javnost tek treba otkriti.

Mordechai i Hakimi, dobitnici više nacionalnih nagrada za pjesništvo, bili su gosti ovogodišnjeg, četvrtog FSK-a na kladničke kuće Fraktura u okviru jedne od dviju večeri poezije. Večer je organizirana u suradnji s Hrvatskim društvom pisaca i Hrvatskim PEN centrom, a domaćin joj je bio Tomica Bajsić. Njihovu poeziju slušalo se na izvornom hebrejskom a potom na hrvatskom jeziku.

Mordechai se odmah deklarirao kao eksplicitno politički pjesnik: kada govori o tuniskom prodavaču Mohamedu Bouaziziju koji se spalio čime se pokrenulo Arapsko proljeće, ili kada se sjeća svoje bake Rose Dante, Talijanke, čije su sestre i majka završile u nacističkim plinskim komorama.

Shachar-Mario Mordechai rođen je u Haifi 1975. Po ocu je, kako sam kaže, irački Židov, po majci potječe iz Italije, otud i srednje ime Mario. Živi u Tel Avivu

a dosad je objavio dvije zbirke poezije, “History of the Future” 2010. i “Who's on our Side” 2013. Pjesme su mu prevedene na niz jezika, među kojima engleski, arapski, španjolski, katalonski, norveški, turski i grčki.

“Sviđa mi se kako političke teme integrira u korpus pjesme”, rekao je Dražen Katunarić iz HDP-a na književnoj večeri u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića.

Tehila Hakimi je pjesnikinja i inženjerka, živi u Jaffi. Prvu knjigu poezije objavila je 2014. godine pod nazivom “Manana trabajaremos”.

“Moja prva zbirka govori o radu, kako on utječe na naš život, na sve aspekte života... pišem o putu s posla kući, što vidimo na tom putu, što osjećamo. Pišem o sebi, o svojem položaju u Izraelu, kao osobe, kao žene”, kaže ona. Dodaje da piše o borbi pojedinca za život, za hranu za njegovu obitelj.

Večeri izraelske poezije nazočila je i izraelska veleposlanica u Republici Hrvatskoj Zina Kalay Kleitman. Ona je pohvalila Frakturu koja u Hrvatsku dovodi izraelske pisce i pjesnike.

“Ima već godina dana kako smo započeli suradnju s izraelskim pjesnicima koja će rezultirati međusobnim prijevodima i pjesničkim radionicama”, rekao je Tomica Bajsić.

O prijevodima i pjesničkim radionicama na večeri je govorila Tziona Shamay, direktorica Helicon Poetry Society, festivala Shaar u Tel Avivu i voditeljica prevoditeljskih radionica. Ona je naglasila kako su kroz njihove radionice prevodnja prošli mnogi danas najbolji izraelski pisci — uključivo Mordechaija.

Kao politički angažirani pjesnik, Mordechai se dotaknuo i aktualnog stanja u Izraelu i u Hrvatskoj te našao neke sličnosti. Od korupcije, preko odlaska mladih iz zemlje, pa sve do ministara kulture u obje zemlje za koje nije imao puno pohvalnih riječi.

“Oni traže lojalnost umjetnika državi. To je smiješno jer sloboda govora je sveta”, kazao je.

FSK je pokrenut 2013. godine kako bi se kroz predstavljanja novih knjiga i razgovore s autorima o njihovim djelima, ali i o širim temama književnosti, društva i politike, Zagreb promovirao u jedno od središta svjetske književnosti i mjesto okupljanja domaće i inozemne književne elite, ali isto tako i u središnje mjesto susreta knjige s publikom.

Ove godine se FSK u rujnu osim u Zagrebu održavao i u Splitu a u pedesetak festivalskih programa sudjelovalo je više od 60 istaknutih inozemnih i domaćih pisaca te brojna publika.

“GROZNICA U ZORU” — ŽELJA ZA ŽIVOTOM I ČEŽNJA ZA LJUBAVLJU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

“Svjetina na peštanskoj aveniji tukla je žene koje su nosile žute zvijezde. Ali nisu batine i pljuvanje bilo ono najgore čega se moja majka sjećala. Najgore od svega bile su zatvorene rolete i žaluzine. Građanska Mađarska zatvorila je oči i uši pred onime što se događalo. Tada je majka shvatila da je mađarsko društvo duboko antisemitsko. I dan-danas moja zemlja nije se onako kako treba suočila s tim dijelom svoje prošlosti. Potisnuti grijesi uzrokovat će kad-tad bolesti, i kod pojedinca i kod društva”.

Riječi su to mađarskog redatelja Petera Gardosa (1948.) koji je sudjelovao na ovogodišnjem Frakturinom Festivalu svjetske književnosti na kojem je premijerno u Hrvatskoj prikazan njegov autobiografski film “Groznicu u zoru”, mađarsko-izraelsko-švedska koprodukcija, nastao na temelju istoimene knjige objavljene u izdanju Frakture, inače jedinog Gardosevog romana.

Peteru Gardosu prije 18 godina umro je otac. Tada mu je njegova majka predala pisma, njih više od 100, složena kronološki, koja su izmijenili ona i Gardosev otac u Švedskoj gdje su oboje bili na liječenju nakon što su preživjeli logor Bergen-Belsen. “Pisma su nastala od lipnja 1945. do travnja 1946.”, kaže on.

Majka koja je jedva bila punoljetna i nešto stariji otac nisu se poznavali. Stigli su u Švedsku teško bolesni, svako u svoje lječilište. Kada je otac saznao da će živjeti još 6 mjeseci, što se srećom nije obistinilo, odaslao je pisma na 117 adresa mađarskih djevojaka koje su kao i on bile na liječenju u toj skandinavskej zemlji, jednoj od samo nekoliko u Europi koje su željele primiti teško bolesne bivše logoraše. Najviše mu se dopao odgovor koji je dobio od Lili i s njom je nastavio prepisku. Oženili su se i bili u braku sve do očeve smrti, ispričao je publici pred prikazivanje filma mađarski redatelj.

Tek nakon što je otac umro majka se otvorila i počela pričati o svemu, i o logoru, i o njihovoj ljubavi. Prije toga, Peter Gardos o njihovoj kalvariji nije znao ništa. Njegovi roditelji bili su jedni od mnogih koji su se hermetički zatvorili i od kojih se nije mogla čuti ni riječ o strahotama koje su uspjeli preživjeti.

“Dotad sam znao samo da su preživjeli Bergen-Belsen i da su bili u Švedskoj na liječenju. Oni nikad prije nisu progovorili preda mnom ni o logoru, ni o židovstvu. To su bile tabu teme. Tek kad je on umro, ona se otvorila”, rekao je Gardos. “Ali svega se sjetila, nevjerojatnih detalja i sitnica,

FEVER AT DAWN
a film by Péter Gárdos

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

poput haljine u kojoj je bila u transportu za logor”.

Pročitavši pisma morao je, kako je sam rekao, o tome progovoriti, na kraju je stjecajem okolnosti progovorio kroz dva medija — film i knjigu.

U njima zapravo nije riječ o Holokaustu. “Tu se zapravo radi o svijetu nakon Holokausta. Sve je zapravo prepuno bezobrazne želje za životom i čežnje za ljubavlju”, kaže Gardos.

PORCULANSKO NEBO — HOLOKAUST U KNJIŽEVNOSTI

Ali vratimo se na početak i na Gardoseve riječi o bolesnoj zemlji koja nije nakon nacizma prošla proces čišćenja. O procesu denacifikacije govorio je Gardos zajedno s hrvatskom spisateljicom Dašom Drndić i slovenskim piscem Dušanom Šarotarom na tribini FSK-a pod nazivom “Porculansko nebo — Holokaust u književnosti” održanoj nakon projekcije Gardasevog filma.

“Kada se stvari prešućuju, ne govore, kada se gura glava u pijesak, društvo postaje bolesno”, rekao je Gardos

Svi su se sudionici tribine dotakli aktualnih prilika i načina na koji su se njihove zemlje suočile sa svojom prošlošću iz doba Drugog svjetskog rata.

“To se događa i danas. To se događa i u Hrvatskoj i to je ono što mene brine. Mislim da se ne bi ova fašizacija dogodila da se radilo na tome da ljudi progutaju knedlu i suoče se s tim”, upozorila je Daša Drndić koju muče paralele s našim vremenom. “Nama se ponavlja ustašizacija. To zlo nije iskorijenjeno, ono se vraća u nekoj formi, kao začepljena septička jama”. U Frakturinom izdanju u romanu “EEG” (2016.) Daša Drndić priča o Latviji. Nada se da će čitatelji pronaći “kopču” s Hrvatskom.

Sugovornici su se dotaknuti i krivnja onih koji šute, i krivica “bajstendera”, i strahota činjenice da su zločine počinili tzv. “normalni obični ljudi”, nečiji očevi, susjedi. “Onaj koji šuti jednako je kriv koliko i onaj koji pljuje po napadnutima”, naglašava Gardos

Reafirmacija nacizma i fašizma u Europi slute na zlo, upozoravaju pisci, te podsjećaju na poznatu misao francuskog pisca Davida Rousseta s kojom je izašao iz koncentracijskog logora Buchenwald a koju citira Hannah Arendt u svojem djelu “Izvori totalitarizma” — “Normalni ljudi ne znaju da je sve moguće”.

Jesmo li mi danas ti “normalni ljudi” koji u sigurnoj Europi uopće ne mogu pojmiti da bi se mogla ponoviti povijest? Pita se to Šarotar koji opisuje slike izbjeglica koji su u transportima iz vlakova iz Hrvatske premješteni u slovenske željeznice.

“Pisao sam reportaže o migrantima u transportima sa strašnim refleksom — kako ljudi ne vide — pa to izgleda isto kao Holokaust, to izgleda potpuno jednako. Ljudi su zatvoreni, leže na zemlji. Ali postoji jedna strašno velika razlika. Nekad je sve izgledalo isto ali na kraju su te ljude najbrutalnije ubijali. Ono što danas možemo učiniti je paziti gdje će završiti ti vlakovi”, upozorava Šarotar.

Njegovu knjigu “Biljar u Dobrayu” Fraktura je objavila ove godine. Roman je to ispričan iz perspektive glavnog junaka koji preživljava Holokaust ali u njemu ostaje bez obitelji. “Biljar u Dobrayu” roman je o propasti svijeta u kojem se ne biraju krivi i nevini i koji tolike sudbine i svakodnevice svojim padom povlači za sobom u mrak i ništavilo.

Na tribini se razgovaralo i o tome kako danas pisati o Holokaustu, tko o njemu ima pravo govoriti, smije li u djelu o Šoi biti humora.

“Veliki broj Židova smatra da oni koji nemaju obiteljsku povijest i traumatu možda ne bi trebali pisati o Holokaustu”, rekla je Daša Drndić. “Tu se postavlja pitanje koliko je ta tema zatvorena za jednu skupinu ljudi. Ja se, kad god mi se ta tema nametne, pitam misle li oni da imam pravo pisati. Ja mislim da imam”.

“Nitko nema licencu pisanja o Holokaustu. To nije etničko čisto pitanje. To je univerzalna tema koja pripada čitavom čovječanstvu”, kazao je Dušan Šarotar.

Koliko je sklizak teren ubaciti u priču o Holokaustu humor, šaljive i duhovite elemente, bilo je jedno od pitanja. U tome je kontekstu naveden kao primjer film Roberta Begninija “Život je lijep”, koji je doživio mnoge pohvale ali i žestoke

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
PETER GARDOS

kritike onih koji su smatrali da je autor temi pristupio neozbiljno.

“Volim gdje humor i tragedija žive u simbiozi”, kazao je Gardos te dodao da se pisac posla ne bi trebao latiti bez osjećaja za humor.

Svo troje pisaca pita se što je potrebno da bi i njihove zemlje prošle proces denacifikacije, kao što se dogodilo u Njemačkoj nakon rata.

Daša Drndić poziva na djelovanje političare, smatrajući da samo oni koji su na vlasti mogu učiniti da se “Hrvatska suoči s tim poganim dijelom svoje prošlosti”.

Gardos kaže: “Književnicima je zadaća suočiti se tim problemom”, a Šarotar naglašava da bismo svi mi, mali obični ljudi morali raditi na sebi da nam se ne bi dogodilo da nam povijest ponovno pokaže kako je moguće ono za što normalni ljudi “ne znaju da je moguće”.

“PTICE U LETU” DINE MERHAV U VINKOVcima

PIŠE: E. G.

Izraelska umjetnica Dina Merhav još je jednom pokazala kako nije zaboravila svoj rodni grad — dvije nove skulpture iz umjetničkog opusa “Ptice u letu” od srpnja krase park u Vinkovcima.

Krajem prošle godine u ovom je parku uz Bosut, nedaleko od središta grada, postavljeno jedanaest skulptura koje je Dina Merhav darovala Vinkovcima. Te skulpture trebale bi biti dio budućeg Memorijalnog parka obitelji Gross. Obitelj Gross, kojoj rođenjem pripada i izraelska umjetnica, doselila se u Vinkovce sredinom 19. stoljeća i njezini su članovi aktivno sudjelovali u gospodarskoj i kulturnoj izgradnji grada. Ta je suradnja prekinuta Drugim svjetskim ratom, a sada se zahvaljujući donaciji Dine Merhav ponovno uspostavlja.

“Presretna sam kada vidim svoje skulpture u ovom prostoru i zahvalna sam gradskim vlastima Vinkovaca što su izložili moje ptice koje radim s velikim zadovoljstvom, jer ptice predstavljaju slobodu i stremljenje prema otvorenom nebu”, rekla je Dina Merhav koja je ovoga ljeta boravila u Vinkovcima.

U povodu Dana Grada Vinkovaca izraelska je umjetnica primila i zlatnu plaketu “Grb Grada Vinkovaca”, a tom je prigodom kazala da je spremna Vinkovcima darovati još neke svoje radove.

Vinkovački gradonačelnik Mladen Karlič rekao je da je grad ponosan na

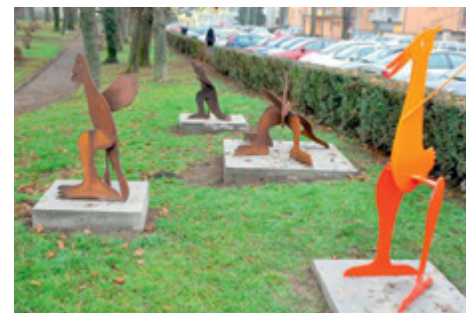
Dinu Merhav i zahvalan na tome što je ova ugledna umjetnica odlučila dio svojih umjetnina pokloniti Vinkovcima. U novom turističkom vodiču Vinkovaca kao nova znamenitost grada navedene su i “Ptice u letu” Dine Merhav.

Gradski pročelnik za kulturu i turizam Mario Banožić naveo je kako su Vinkovci nedavno za EU fondove kandidirali projekt “I understand” s ciljem oživljavanja povijesti židovske zajednice u tome gradu, te izrazio nadu da će se tom projektu, ako bude odobren, pridružiti i Dina Merhav te svjedočiti o životu svoje obitelji koja je u 19. i početkom 20. stoljeća bila jedan od pokretača razvoja ondašnjih Vinkovaca. U Hrvatskoj se može vidjeti još jedno monumentalno djelo Dine Merhav. Spomenik “Mir na nebesima” svečano je postavljen 2013. na ulazu u staro židovsko groblje u Đakovu. Ovaj spomenik, koji odaje počast žrtvama Holokausta, sastavljen od Davidove zvijezde i Drva života, težak je oko dvije tone i visok tri i pol metra. Svi njegovi dijelovi izrađeni su u zagrebačkom Končaru.

Dina Merhav rodila se 1936. godine u Vinkovcima u židovskoj obitelji Gross. Njezin pradjed Ignjat u Vinkovcima je osnovao tvornicu Ferolim za proizvodnju željeznih peći i raznih alata. Obiteljski posao kasnije je preuzeo njezin djed Rudolf, a zatim i otac Zlatko. Dinin otac bio je za vrijeme Drugog svjetskog rata odveden u

zarobljeništvo u Njemačku, dok je ona s majkom Steffi i drugim članovima obitelji uspjela pobjeći u Split, te zatim u Italiju i Švicarsku. Nakon rata obitelj se vratila u Hrvatsku, a nakon što se u zemlju vratio i otac Zlatko, čitava se obitelj 1949. godine preselila u Izrael. Dina Merhav školovala se na Akademiji Bezalel, a kasnije je bila predavač na College of Design u Haifi. Od 1984. posvetila se kiparskom stvaralaštvu, a od 1989. isključivo radi u željezu. Živi i radi u jedinstvenom umjetničkom naselju Ein Hod, koje je osnovano 1953. i u njemu žive isključivo likovni umjetnici svih profila i djelatnosti.

Skulpture Dine Merhav mogu se vidjeti u javnim prostorima u Izraelu, Indiji, Švicarskoj, Kanadi, SAD, a od 2009. godine intenzivno radi i izlaže u Kini. Ova umjetnica objavila je i knjigu poezije “Za tebe s ljubavlju”.

FOTOGRAFIJA: PTICE U LETU

TIHA POČAST ŽRTVAMA AUSCHWITZA

PIŠE: M. H.

Papa Franjo odao je krajem srpnja molitvom u tišini počast žrtvama nekadašnjeg koncentracijskog logora Auschwitz-Birkenau. Poglavar Katoličke crkve, i veliki prijatelj židovske zajednice, nije na ovom strašnom mjestu želio držati govore, nego je radije razgovarao s preživjelima.

“Želio bih otići na to mjesto užasa bez govora, bez gužve”, objasnio je prije odlaska u Auschwitz dodajući: “Sam, učiti, moliti. I neka mi Gospodin udijeli milost suza”.

Papa Franjo prošao je u tišini kroz ulaz koncentracijskog logora Auschwitz, nad kojim i danas stoji natpis 'Rad oslobađa' ('Arbeit macht frei'), a zatim je sjeo na klupu na kojoj je 15 minuta molio u tišini, povremeno zatvorenih očiju. Neki novinari javili su da je Papa tom prigodom i zaplakao.

Papa je svoj posjet Auschwitzu iskoristio i za susret i razgovor s 12 preživjelih logoraša: Poljacima, Romima i Židovima, a među njima je bila i 101-ogodišnja violinistica Helena Dunicz-Niwinska koja je svirala u jednom orkestru u Auschwitzu. Preživjela logorašica Iwanska Janina kazala je Papa nije izgledao “samo tužno nego i jako umorno”.

Vidljivo ganut, Papa je sa svim njima razmijenio par riječi, a potom je ispred 'Zida smrti', pred kojim su nacisti strijeljali zarobljenike, zapalio svijeću koju mu je prethodno dao jedan od preživjelih

FOTOGRAFIJA: TIHA POČAST ŽRTVAMA AUSCHWITZA, FOTOGRAFIJA WWW.AUSCHWITZ.ORG, AUTOR JAROSLAW PRASZKIEWICZ

logoraša. Glavni poljski rabin Michael Schudrich zajedno je s jednim svećenikom recitirao na hebrejskom psalam 130, pjesmu za uspinjanje, odnosno pouzdanje u Boga. Papa Franjo zatim se sastao i s poljskim Pravednicima među narodima, te svakom stisnuo ruku i osobno zahvalio za hrabrost i ljudskost koju su pokazali u teškim vremenima.

Papa je u logoru obišao i ćeliju franjevaца Maximiliana Kolbea. Ovaj poljski fra-tar se žrtvovao za jednog zarobljenika i ubijen je umjesto njega.

“Bože oprostí nam ovoliko svirepost”, napisao je papa Franjo u Knjizi posjetitelja. Za vrijeme Hitlerove vladavine

Nijemci su u logoru Auschwitz-Birkenau ubili milijun i stotinu tisuća ljudi, a najveći broj žrtava bili su Židovi. Crvena armija logor je oslobodila 27. siječnja 1945. godine. Dvojica pape, jedan Poljak i jedan Nijemac, posjetili su Auschwitz prije pape Franje: Ivan Pavao II. 1979., a papa Benedikt XVI. 2006. godine.

Ronald Lauder, predsjednik Svjetskog židovskog kongresa, pozdravio je odluku pape Franje da u Auschwitzu ne drži govor, ocjenivši da se radi o odmjerenoj gesti.

Papa Franjo boravio je u Poljskoj povodom Svjetskog dana mladih u organizaciji Katoličke crkve.

RAZGOVORI UGODNI O AŠKENAZIMA I SEFARDIMA NA BALKANU

PIŠE: DR. SC. SIMONA DELIĆ

Tri prekrasna dana na konferenciji u Beogradu naslovljenoj “Susret Aškenaza i Sefarda na Zapadnom Balkanu: između tradicije i promjene” donijeli su novi pogled na “stare teme”. Slično kraljevskom dekretu o dodjeli španjolskog državljanstva Sefardima protjeranima iz Španjolske 1492. i ovaj je skup trebao smiriti tenzije u “nemirnom vremenu”, kako je vrijeme u kojem živimo nazvao u svome govoru kralj Filip VI. prošle godine prilikom objavljivanja kraljevskog dekreta o dodjeli španjolskog državljanstva Sefardima izvan Sefarada. Na otvaranju su glavne smjernice skupa iznijeli organizatori dr.sc. Krinka Vidaković-Petrov s Instituta za književnost i umetnost i dr.sc. Katja Smid s Hebrejskog sveučilišta u Tel Avivu, a nazočne su pozdravili i dr. Bojan Jović, ravnatelj Instituta za književnost i umetnost iz Beograda, kao i dr. Ruben Fuks, predsjednik Saveza jevrejskih opština u Srbiji.

Izlaganja u sveukupno 8 sesija i u diskusiji na kraju skupa regionalne mreže židovskih studija sa znanstvenom su akribijom pristupili tumačenju i interpretaciji raznih interesantnih povijesnih, etnoloških, antropoloških, sociolingvističkih, književnih, kulturnopovijesnih aspekata jezika, povijesti, tradicije i umjetnosti Židova na prostoru, koji se često nazivao

zapadnim Balkanom, a obuhvatio je u referatima široko geografsko i tematsko područje od referata o srednjovjekovnom folkloru Židova s ovih prostora, i migracija slovenskih Židova u istočni Mediteran, preko društvenopovijesnih i ekonomskoantropoloških studija o trgovcima u razdoblju ranonovovjekovlja iz Raguse, ili etnografskih tumačenja ceremonijalnih predmeta iz Mađarskog židovskog muzeja.

Opreka individualno-kolektivno koje je Židove povijesno-tradicionalno znala voditi u smjeru liberalnog individualizma, još u doba stare Jugoslavije, kako je istaknuo Milan Koljanin s Instituta za suvremenu povijest u Beogradu, latentno je bila prisutna na svim sesijama. Znanstvenici iz SAD-a, Srbije, Mađarske, Njemačke, Austrije, Poljske, Izraela i Hrvatske, pokazali su kako su još uvijek dobrodošla opća mjesta o razlikama između jezika, običaja, književnosti, identiteta, spola, glazbe Sefarda i Aškenaza u susretima s multikulturalnom zajednicom ponajviše u zemljama s prostora bivše Jugoslavije. Tako se tijekom konferencije moglo čuti kako su multikulturalnu zajednicu u Srbiji, ali i u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji, BiH, te na Kosovu, i u Austriji na različite načine obogatili susreti kako sa židovskom sekularnom, tako i s religioznom

zajednicom. Na ulicama Beograda na trenutak smo mogli zaboraviti da se na konferenciji ipak govori o manjinskoj kulturi i zajednici, a u prvi plan je došao kozmopolitizam tema i individualizam pristupa, bez obzira na znanstvenu akribiju s kojom se pristupilo temama u širokom kronološkom opsegu od srednjovjekovlja preko ranonovovjekovlja pa do razdoblja između dva svjetska rata, ili vremena bivše Jugoslavije, pa i suvremene Srbije. Razlike između učene i popularne kulture, sretno povezani hibridnim konstrukcijama židovsko-španjolskog jezika i jidiša često su isticane u referatima sociolingvističkog profila. U referatu Dine Katan Ben-Zion istaknuto je kako je postojalo i “zlatno doba” židovske književnosti, a pojedini referati referirali su o pojedinim književnicima iz aspekta njihova židovskog identiteta u komparativnom kontekstu (David Albahari, Leon Kohen) ili o pojedinim književnim djelima (npr. o zlatnostoljetnoj španjolskoj drami Luisa Veleza de Guevare, o kojoj je govorila Simona Delić).

Skup je potvrdio dojam o neraskidivoj prepletenosti Sefarda i Aškenaza na široko shvaćenom Balkanu kao lingvističkoj, umjetničkoj, folklornoj, tj. književnoj regiji u svojevrsnom “etnografskom muzeju” Svijeta.

PARK EMILA COSSETTA

PIŠE: ZVONKO ŠEB

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
EMIL COSSETTO

U spomen na dirigenta, zborovođu, skladatelja i glazbenog pedagoga Emila Cossetta, u zagrebačkom naselju Prečko početkom rujna svečano je imenovan park koji nosi njegovo ime. Tim je događajem ujedno obilježena i deseta obljetnica smrti velikog umjetnika koji je u Zagrebu živio od najranijeg djetinjstva i gdje je 1947. godine na Muzičkoj akademiji diplomirao dirigiranje.

Uz obitelj maestra Cossetta, suprugu Dunju, kćer Ninu, sina Igora i unučad, svečanosti su prisustvovali i brojni prijatelji, učenici i nekadašnji suradnici, a svečani je ugođaj svojim nastupom uvećao i Mješoviti pjevački zbor Židovske

općine Zagreb “Lira” pod ravnanjem dirigenta Roberta Homena.

Emil Cossetto cijeli je život posvetio glazbi. Surađivao je s mnogim domaćim i međunarodnim umjetničkim ansamblima. Bio je dugogodišnji dirigent nekoliko pjevačkih zborova među kojima i Mješovitog zbora Radio Zagreba, no nemjerljivo velik doprinos dao je zborском amaterizmu. Osnovao je, a zatim dugi niz godina i vodio, mješovite zborove Omladinskog kulturno-umjetničkog društva “Joža Vlahović” (koji je 1992. godine promijenio ime u Mješoviti pjevački zbor “Emil Cossetto”) i Kulturno-umjetničkog društva “Moša Pijade”, koji je naslijedio Zagrebački jevrejski zbor, osnovan 1954. godine pri Židovskoj općini Zagreb. Godine 1990. Zbor “Moša Pijade” mijenja ime u Mješoviti pjevački zbor “Lira”, prema instrumentu na kojemu je muzicirao i kralj David, i ponajviše zahvaljujući maestru Cossettu nastavlja tradiciju Zagrebačkog jevrejskog zbora. U Cossettovim skladbama i interpretacijama hrvatskog folklora, rustikalni korijeni autohtonih glazbenih tradicija dolaze do punog izražaja. Tome svakako treba pridodati i njegove obrade sefardskog i aškenaskog folklora kojima je bitno osuvremenio židovski dio repertoara Zbora “Lira”.

Maestro Cossetto s oba je zbora na mnogobrojnim domaćim i stranim festivalima prezentirao visoku razinu zbarske glazbe, ostvario je bezbroj cjelovečernjih koncerata, sudjelovao u mnogim domaćim i stranim radijskim i televizijskim emisijama, snimio više desetaka gramofonskih ploča i kompaktnih diskova te osvojio prva mjesta na najrenomiranijim

svjetskim festivalima u Italiji, Austriji, Mađarskoj i Španjolskoj.

Za svoj doprinos Gradu Zagrebu i hrvatskoj baštini i glazbenoj kulturi, maestro Cossetto primio je mnoge nagrade. Uz ostalo, dvostruki je dobitnik Nagrade Grada Zagreba (1957. i 1964. godine) te Nagrade “Vladimir Nazor” (1964. i 1985. za životno djelo), a za poseban doprinos hrvatskoj glazbenoj kulturi godine 2004. dobio je Nagradu Porin za životno djelo. Na kraju svečanosti u novoimenovanom Parku Emila Cossetta, izveden je stavak iz Cossettove suite “Ladarke”, još uvijek nenadmašenog djela inspiriranog hrvatskom tradicijskom glazbom, koje izvode mnogi zborovi diljem svijeta. U izvedbi tog djela koje je postalo sinonimom za vrhunski folklorni doživljaj, Zboru “Lira” pridružili su se i mnogi bivši članovi, ali i bivši i sadašnji članovi ostalih zagrebačkih zborova u kojima je maestro Cossetto ostavio neizbrisiv trag. Nadahnutom izvedbom veliki zbor s više od stotinu pjevača na najljepši je mogući način zahvalio velikom umjetniku u čijem će parku, kako je na svečanosti najavljeno, nastavljati širiti ljubav prema glazbi i glazbenom stvaralaštvu.

FOTOGRAFIJA: PARK EMILA COSSETTA

ULOGA RABINA U ŽIDOVSKOJ ZAJEDNICI

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN U RH

Pisati o tome kakvu ulogu ima rabin u židovskoj zajednici i židovskome društvu može biti jako široko područje, ali u ovom bih se tekstu želio fokusirati samo na nekoliko stvari i probati ih demistificirati.

Kao prvo i najvažnije, rabin nije svećenik, niti u židovskom, a još manje u kršćanskom smislu, što je najčešća zabuda s kojom se susrećem kada o ovom pitanju govorim s nežidovskim svijetom. Usput, židovstvo nije religija, bar ne onako kako ljudi doživljavaju druge religije. U kršćanskom smislu svećenik je osoba s autoritetom da izvodi određene rituale i obrede, dok s druge strane rabin nema ništa više autoriteta od bilo kojeg odraslog muškog člana židovske zajednice. S obzirom da u ovom tekstu govorim o ortodoksnom židovstvu, neću se dotaknuti uloge žena-rabina i kantora u današnjem reformskom pokretu.

U radu židovske zajednice ili općine veliki broj ljudi ima određenu ulogu i nadopunjuju rad rabina, pa ću zato objasniti njihove uloge. U židovstvu svećenik (Kohen) je potomak Arona, Mojsijevog brata, pa su stoga Koheni bili zaduženi izvoditi razne stvari u jeruzalemskom hramu u vezi raznih vjerskih rituala i prinošenja žrtava. Kohen se postaje rođenjem, a Kohenska linija se nasljeđuje po ocu. Iako Kohen može biti rabin,

rabin ne mora biti Kohen. Nakon rušenja Hrama, uloga Kohena je postala više simbolična i mi im danas iskazujemo čast pozivajući ih prve na čitanje Tore. I tijekom jutarnje molitve na određene blagdane, oni blagoslivljaju zajednicu tzv. Kohenskim blagoslovom. S druge strane, rabin je postao duhovni vođa zajednice, služeći joj na razne načine od sinagoge do bavljenja administracijom,

i do brige za brojne potrebe različitih članova zajednice ili kongregacije. Pojednostavljeno rečeno, rabin bi bio učitelj, propovjednik, sudac, povjerljiva osoba, osoba dovoljno obrazovana u židovskom zakonu, tradiciji, filozofiji i etici da može podučavati zajednicu i njezine članove, da može davati odgovore kao i rješavati neke određene dileme vezane uz provođenje židovskih propisa.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

GDJE RABIN STJEČE ZNANJA I VJEŠTINE?

Da bi stekao potrebna rabinska znanja, kada se na to odluči, osoba pohađa ješivu, vjersko učilište, gdje nakon završetka obrazovanja dobiva pisani dokument (smiha), kojim se potvrđuje da ima znanje i autoritet da donosi takve odluke. Želio bih ovdje naglasiti da osobi njegov rabinski položaj ne daje poseban autoritet da vodi vjersku službu u sinagogi. Svaki Židov koji ima dovoljno znanja može voditi molitvu, čak ne mora za to imati niti završenu posebnu školu, a može, na primjer, voditi pojedine dijelove molitve u sinagogi.

Bez obzira tko je vodi, običan član zajednice ili najautoritativnija osoba u

židovskom svijetu, pred Bogom i ljudima, molitva ima jednaku težinu. I takvog čovjeka nazivamo predmolitelj ili “šalijah cibur”.

Osoba koja lijepo pjeva i educirana je u molitvama i melodijama za razne blagdane naziva se hazan ili kantor. Velike zajednice imaju često po nekoliko kantora pa je uobičajeno da se oni izmjenjuju tijekom vođenja molitve. Rabin i hazan bi trebali raditi kao partneri u educiranju i inspiriranju svoje zajednice. U radu sinagoge imamo još nekoliko ljudi koji pomažu, kao “gabai”, tj. poslužitelj, osoba koja pomaže prilikom pozivanja ljudi kod čitanja Tore i “bal kore” — osoba koja čita Toru. Ne treba ni spominjati da te osobe uz potrebno znanje, moraju imati visoke

etičke principe i biti cijenjene i poštovane u svojoj zajednici.

RABIN ILI UČITELJ

Sada ćemo objasniti korijen riječi “rabin”. Na hebrejskom se kaže “rav”, što znači učitelj ili majstor. Uobičajeno je čovjeka oslovljavati s “rabi”, što bi značilo “moj učitelju”. Važnost rabinskog položaja i podučavanja Tore je tolika u židovstvu, da u židovskoj tradiciji Mojsija nazivamo Moše Rabenu (Mojsije naš Učitelj). Sama riječ “rabin” ili “rav”, ne postoji u Bibliji kao zanimanje, a čak i prve generacije talmudskih rabina nisu poznavale tu titulu. Titula rabina javlja se u doba Mišne, u I. i II. stoljeću n.e. kada se ta titula počela davati talmudskim mudracima i

ovisno o znanju koje su imali oslovljavali bi ih s rav, rabi ili raban. Titula današnjih rabina nema isto značenje kao u doba Sanhedrina (Sanhedrin je bila skupština sačinjena od dvadeset i tri suca imenovana za svaki gradu u biblijskome Izraelu, dok je Veliki sanhedrin bio vrhovni sud drevnog Izraela sačinjen od 71 člana) i više je izraz poštovanja prema znanju Tore koje te osobe imaju, nego prava na titulu. Naziv rabina nije zvanje, nego položaj, a židovska zajednica zapošljavajući čovjeka na taj položaj daje mu ustvari ulogu rabina. Osoba koja završi rabinske studije, dobiva titulu rabina tek kada ga zajednica postavi na mjesto rabina.

Rabinski studiji, kakve poznajemo danas, datiraju tek od prije nekoliko stoljeća, jer prije toga od čovjeka se očekivalo da praktički provede čitav život u ješivi, da stekne sveopće znanje Tore ili judaizma, prije nego bi mu se ponudio položaj u zajednici. Pod utjecajem zapadnog društva i razvoja sveučilišta i visokih škola u modernom smislu kakvog danas poznajemo i prihvaćamo, javila se i potreba za organiziranjem usmjerene škole za rabinsko obrazovanje i dodjeljivanje diplome. Moramo naglasiti da ne postoji jedinstveni rabinski program, jer svaka ješiva ima svoj pristup, odnosno naglašava ono što misli da je najvažnije. U ješivama se proučavaju kodeksi židovskog zakona, bazirani na Talmudu, te filozofija, moral, etika, a omjer toga učenja ovisi o svjetonazoru određenih grupacija u židovstvu. Zajedničko svim tim programima je da čovjeka osposobi za samostalno učenje i razvoj. Tako sam i ja, završivši svoje rabinsko obrazovanje, morao potpisati obavezu, da ću svaki dan minimalno tri sata provesti u daljnjem učenju i obrazovanju; a u ta se tri sata ne računa priprema za predavanje i slično. Moram demistificirati, zbog organizacije drugih religija, činjenicu da u židovstvu nema hijerarhije, što znači da su svi rabini

FOTOGRAFIJA: DR. GAVRO SCHWARZ, NADRABIN I POVJESNIČAR U ZAGREBU

na istoj horizontali i nema vrhovnog tijela koje postavlja ljude na određene pozicije ili ih s njihovih “položaja” razrješuje.

Ono što pojedine rabine izdiže iznad ostalih je znanje Tore i judaizma i specijalizacija određenih područja Tore, tako da postoje titule kao “posek”, netko tko odlučuje ili “mara datra”, kao posebni eksperti, koje konzultiramo za pojedina specifična pitanja židovskog zakona.

Zajednica sama prema potrebama i željama bira osobu za koju misli da će zadovoljiti potrebe i želje svojih pripadnika, odnosno članova. Najlakši način odabira je da se židovska zajednica direktno obrati školi određenog profila koji ih zanima. Također se preporuča da zajednica sama pošalje nekog svog člana na školovanje

u određenu instituciju, jer on najbolje poznaje zajednicu iz koje dolazi i upravo zbog toga moći će na najbolji način ispuniti njezine zahtjeve i potrebe.

U biranju rabina treba obratiti pažnju da on zajednici ne donosi nove probleme, jer rabinova je zadaća upravo suprotna tome — on mora rješavati postojeće probleme u zajednici, a ne stvarati nove. Ja sam slijedio taj savjet velikih rabina, pa sam tijekom školovanja izabrao školu čija je specijalnost bila približavanje židovstva sekularnim pripadnicima zajednice.

Nadam se da sam uspio djelomično približiti pojam i ulogu rabina. Za daljnja pojašnjenja i razgovore na tu, ali i druge teme, stojim vam na raspolaganju.

JOSEF LEOPOLD DEUTSCH

— POSLJEDNJI RABIN

U LUDBREGU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

FOTOGRAFIJA: RABIN SA SUPRUGOM
KATARINOM I DJECOM, LUDBREG 1917.

Prvi rabin u Ludbregu pojavio se 1885., samo nekoliko godina nakon osnutka Izraelitičke bogoštovne općine Ludbreg. Mala podravska zajednica brojala je tada nešto više od stotinjak članova koji su nekoliko puta tjedno dolazili u ludbrešku sinagogu. Većina Židova živjela je u samom Ludbregu kamo su se intenzivnije počeli doseljavati u drugoj

polovici 19. stoljeća, a dio njih živio je po okolnim selima poput Poljanca, Velikog i Malog Bukovca, Rasinje, Svetog Đurđa. Ludbreški je kotar tada obuhvaćao veće područje, najistočnije granice dosezale su sela neposredno uz Koprivnicu, a Izraelitička općina pokrivala je cijeli kotar. U mladu općinu stizali su rabini iz svih krajeva Austro-Ugarske (Lindenfeld, Fleischman, Gottlieb, Nussbaum), u tom bi se području zadržali godinu-dvije i zatim produžili prema nekom većem središtu. Život u podravskoj provinciji nije bio za njih, dolazak iz većih gradova u mjesto od 500 duša sa siromašnom zajednicom ipak je za te rabine bio prevelik teret. Mala sinagoga preuređena iz obične kuće, malobrojna i skromna zajednica, prometna nepovezanost Ludbrega s okolicom, provincijalizam i pritajeni antisemitizam djelovali bi pesimistično na mlade i nadobudne rabine, tek pristigle iz poznatih europskih ješiva. Kad bi ludbreška općina ostala bez rabina, tu bi dužnost preuzimali ugledniji članovi zajednice poput odvjetnika dr. Leona Schlesingera i dr. Otona Spieglera, veletrgovca Maksa Scheyera ili bankara Ignaca Grossa i Artura Scheyera. To je svakako bilo u skladu sa židovskom tradicijom gdje rabin nije morao obavljati sve vjerske

dužnosti, a svaki bi odrasli muškarac koji je poznao vjerske propise mogao obaviti bogoslužje. Godine 1892. u Ludbreg dolazi rabin Benjamin Wolf. U šest godina službovanja stekao je toliki ugled da su ga u pogrebnom ispraćaju ispratili i mnogi kršćanski žitelji Ludbrega, uključujući i državne činovnike, predstavnike udruga i vatrogasci.

Početak 20. stoljeća, točnije 1902. godine, dolazi iz južne Slovačke novi rabin Josef Leopold Deutsch. U 31. godini života dopratila ga je supruga Katarina i dvoje djece — Gisela i Ernest. Naselili su se u mali dvosobni stan, prigraden uz južni zid sinagogalne dvorane. No, već 1903. godine mladi se rabin po prvi puta upoznao s ludbreškim seljacima — onima kojima se nisu sviđali razni nameti, odredbe, ponižavanja i maltretiranja. Te 1903. Hrvatski narodni pokret protiv mađarona zahvatio je cijelu sjevernu Hrvatsku. Jedne lipanjske noći masa je seljaka nekoliko puta prošla Ludbregom, kamenjem “blagoslivljajući” poštu, židovske kuće i trgovine, dvor knezova Batthyany. Ni sinagoga nije zaobiđena — prosvjednici su na njoj porazbijali sve prozore. Rabin Deutsch se sklonio u grmlje uz Bednju, no ništa mu se nije dogodilo. Bio je to prvi od nekoliko antisemitskih

ispada, rabin Deutsch će se u budućim desetljećima sresti s drugima. U mjestu gdje se pobožno štovala relikvija Krvi Kristove, Židovi baš i nisu bili najpoželjniji. No, nisu samo oni bili na meti — najviše “otrovnih strelica” upućivano je na nešto brojniju srpsku zajednicu koja je živjela u potkalničkim selima.

Većina stanovnika ludbreškog kraja bavila se poljoprivredom. Mali posjedi jedva su prehranjivali višečlane obitelji pa su se mnogi uputili u inozemstvo. Oni koji su ostali u rodnom kraju, dobili bi pokoji novčić izvana i bili su jako sretni zbog toga. Mnogi su se i dalje zaduživali, osobito u dvije lokalne banke koje su bile u židovskom vlasništvu ili u nekom od židovskih dućana. Antisemitizam je i dalje postojao. Kroničari su zabilježili da su mješoviti brakovi između katolika s jedne i Židova, pravoslavaca ili protestanata redovito izazivali vruću krv i anateme pa ih nije ni bilo mnogo.

MIRAN ŽIVOT PRED POČETAK KRAJA

Rabin Deutsch sve je to pokušavao kako-tako prihvatiti i svoju zajednicu što više ojačati pred ovakvim ispadima. Prijateljevao je sa svima, trudio se biti u dobrim odnosima s kršćanima. Bio je tajnik Hevre Kadiše, osnovao je Agudat Cion — cionističko udruženje mladih, predavao hebrejski i njemački jezik u prostorijama sinagoge, pisao članke s vjerskom tematikom i dopisivao se s ostalim rabinima u tadašnjoj Jugoslaviji. Život je krenuo normalnim tijekom. Ludbreška židovska zajednica nije bila tradicionalna, žene su u sinagogi sjedile zajedno s muškarcima i zajedno se s njima fotografirale. Nijedna od njih, pa čak ni rabinova supruga Katarina, nikad nije imala pokrivalo na glavi. Uskoro se obitelj Deutschovih proširuje za još dvije kćeri: Blanku i Silviju. Rabin Deutsch vodio je matične knjige svoje zajednice, brinuo o sinagogi, vršio brit mila, vjen-

čavao sretne parove, pokapao nesretne članove zajednice. Hrvatski jezik nikad nije savršeno naučio, u prvim godinama službovanja pomagao mu je ludbreški župnik Bočkaj u prevođenju propovijedi s mađarskog na hrvatski. Kao jedini poznavatelj jidiša i hebrejskog, rabin Deutsch započeo je rad na opsežnom rječniku.

Život obitelji Deutsch mirno je tekao dalje. Kćeri Blanka i Silvija su se udale, sin Ernest se oženio, na svijet su došli unuke. Mali Zdravko Basch rodio se 1941. godine — iste one koja je obilježila kraj jednog i početak drugog, mračnog razdoblja. Josef Leopold već je navršio 70 godina. Sve se manje kretao, starost i bolest uzele su maha. Posljedice moždanog udara vidno su ga oslabile. Na sve to došao je i rat. Strah se uvukao u židovsku zajednicu — otimana je imovina, popisivani ljudi, dijeljeni židovski znakovi. A onda je u srpnju 1941. godine prva grupa Židova i pravoslavaca deportirana iz Ludbrega. Među 29 Židova bile su rabinove kćeri Gizela i Blanka, zet i dvije unuke. Uspjeli su se kasnije vratiti kućama, no naredne je godine ludbreški kraj doživio svoje “konačno rješenje”. U samo nekoliko dana svi su preostali Židovi potrpani u stočni vlak koji je čekao na željezničkoj stanici te su zauvijek napustili Ludbreg. Bila je točka na i, židovska zajednica u Ludbregu prestala je postojati. Točno 40 godina kako je došao, Josef Leopold Deutsch napustio je svoje životno odredište — iz Jasenovca, kamo je upućen, rijetki su se vratili. O strašnoj sudbini starog i bolesnog rabina kasnije su posjedočili su preživjeli: “...Zajedno sa svojom suprugom Katarinom, odmah po dolasku u Jasenovac odveden je na Gradinu gdje je maljem zatučen i bačen u Savu. To nam je točno poznato po pričanju očevidaca koji su za ono vrijeme bili u jasenovačkom logoru te se poslije vratili natrag. Ta čitava grupa, među inim i rabin, nisu ni odvedeni unutar

FOTOGRAFIJA: U ŠETNJI ZRINJEVCEM, OKO 1935.

logora, već su vani pred žicom čekali, dok su ih ustaše odvodili na likvidaciju.”

U Jasenovcu su ubijeni i njegova kći Blanka, zet Rudolf, zet Salamon te tri maloljetne unuke. Namlađa kći Silvija i snaha Irma umrle su od tifusa u đakovačkom logoru, a u Auschwitzu je skončala kći Gisela. Jedini koji su preživjeli rat bili su sin Ernest i dvoje unuka: Dorica i mali Zdravko koji je uskoro umro od šarlaha.

Strašna tragedija Holokausta izbrisala je i ovu najmanju zajednicu u Hrvatskoj. O židovskoj zajednici u Ludbregu danas svjedoči samo malo groblje i naziv “Židovski prolaz” nad odvojkom gdje je nekad stajala sinagoga. Rabek Deutsch, kako su djeca nazivala omanjeg rabina, ostao je samo u sjećanjima najstarijih Ludbrežana i njegove unuke Dorice u dalekoj Americi.

ARON COHEN

— DUBROVAČKI RABIN, VRSNI TRGOVAC I PISAC

PIŠE: RENATA DEBELJAK

Sinagoga dubrovačkih Židova bila je jedina nekatolička bogomolja koja je postojala na dubrovačkom području tijekom gotovo cijelog razdoblja trajanja Dubrovačke Republike. Sve se to detaljno spominje i u knjizi “Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546.-1808.)”, autorice Vesne Miović, a podacima iz te knjige poslužili smo se i za ovaj članak. Datum 25. listopada 1546. godine zabilježen je u povijesnoj literaturi kao dan kada su dubrovačke vlasti donijele konačnu odluku o osnutku geta unutar gradskih zidina, u donjem dijelu Lojarske ulice (donjem dijelu današnje Žudioske ulice), a stanovnici dubrovačkog geta bili su Židovi Sefardi. Logična je pretpostavka da su nastankom geta bile ustanovljene i židovska općina i sinagoga. Ispočetka su na čelu Židovske općine bili konzuli, a od početka 17. stoljeća gastaldi. To navodi na zaključak da je Židovskom općinom od tada upravljala bratovština na po ugledu na bratovštine u samom Dubrovniku i drugdje u Europi (tradicionalna udruženja građana istih interesa i ciljeva — trgovačkih, obrtničkih, vjerskih). U drugoj polovini 16. stoljeća broj članova dubrovačke Židovske općine se značajno povećavao, a iz perspektive gledanja Židova, čini se da je Dubrovnik tog doba nudio i druge pogodnosti. Osim dakako trgovačkih. Bio je to prvenstveno

i stupanj tolerancije dubrovačkih vlasti prema Židovima, viši nego u drugim sredozemnim gradovima. Dubrovačke vlasti čuvale su svoj autoritet od upletanja crkvenih vlasti, u mjeri koju su si smjele dopustiti, a ishod tog odnosa održavao se na raznim razinama dubrovačkog života, pa tako i na dubrovačke Židove.

Dakle, kratki rezime višestoljetnog obitavanja Židova na dubrovačkom području bio bi sljedeći: Dubrovnik je stoljećima bio samostalan grad — država poznat po posredničkoj trgovini i pomorstvu. Budući da su u Dubrovnik stizali trgovci sa svih strana svijeta, među njima je bilo dakako i Židova. Krajem 15. stoljeća prognani Židovi iz Španjolske i Portugala počinju dolaziti u većem broju i trajno se naseljavati. Dubrovačka je vlada 1546. godine u središtu grada odredila odvojeni kompleks kuća u kojem su mogli stanoviti novopridošli Židovi. Tako je nastao dubrovački židovski geto. U getu se nalazila i sinagoga iz 15. stoljeća, danas jedna od najstarijih sefardskih sinagoga u Europi. Doseljeni Židovi bili su organizirani u općini koju je pred dubrovačkim vlastima predstavljao konzul Židova. Tijekom 16. i 17. stoljeća aktivno su sudjelovali u prosperitetu Dubrovačke Republike. Iako su za Židove postojala ograničenja i nisu se smjeli baviti svim zanimanjima kao kršćani, oni su sudjelovali u posredničkoj

FOTOGRAFIJA: DUBROVAČKA SINAGOGA,
ARON COHEN — DUBROVAČKI RABIN, VRSNI
TRGOVAC I PISAC

trgovini, bili su vrsni liječnici, osnivači i vlasnici pomorskih osiguranja, suvlasnici brodova, pjesnici i pisci. Godine 1808. Židovi su u Dubrovniku dobili ista prava kao i ostali stanovnici, a vrata geta su bila uklonjena. Zajednica je preživjela dramatične događaje tijekom 20. stoljeća i danas, iako malobrojna, vodi brigu o obnovljenoj sinagogi i dragocjenostima koje su izložene u muzeju, prvom takve vrste u Hrvatskoj.

TRAGIČNA PRIČA O ISAKU JESHURUNU

Židovsku bratovštinu u Dubrovniku činili su ugledni članovi Općine s gastaldom, odnosno gastaldima na čelu. Budući da se za bratovštinu općenito koristila i talijanska riječ scola, postoji uvjerenje da je naziv Scola degli Ebrei označavao Židovsku bratovštinu. Kako se taj naziv javlja krajem 17.stoljeća, izveden je zaključak da je Židovska bratovština nastala tek tada. No, očito je da su dubrovački Židovi naziv scola koristili i za svoju Općinu, i za bratovštinu, i za sinagogu, a u istom smislu koristio se i izraz sinagoga. U prilog uvjerenju da Scola degli Ebrei nije nužno značila Židovsku bratovštinu, govori i jedan dokument o dubrovačkim Židovima, u kojemu se bratovština navodi kao confraternita, a sinagoga kao scola.

Najuglednije židovske obitelji u Dubrovačkoj Republici su bile Danon, Abinun, Cabiglio, Cohen, Esperiel, Lanciano, Levi, Oeff (Ohev) i Pardo. Članovi dubrovačkih židovskih obitelji bavili su se isključivo tranzitnom trgovinom. Djelovali su kao članovi trgovačkih društava, od kojih su neki živjeli u Osmanskom Carstvu, drugi u Italiji, dok su oni u Dubrovniku imali ulogu posrednika. Sedamdesetih godina 16. stoljeća među pedesetak dubrovačkih mešetara (sensali) bilo je 30 Židova. Židovi u Dubrovniku tog doba vrlo su se malo bavili obrtom. Pojedinci su držali radionicu za strojenje kože, izradu sapuna, izradu kapa i krojačku radionicu. Nekolicina ih je uložila kapital u dubrovačke brodove.

No, u ovom tekstu ćemo nakon opširnog uvoda, spomenuti i jednog dubrovačkog rabina, Arona Cohena, i to iz razdoblja koje je imalo dugotrajne odjeke općenito na Židovsku općinu u Dubrovniku, a što je detaljno opisano i u knjizi Vesne Miović. Naime, godine 1622. dubrovački Židov Isak Jeshurun optužen je za ubojstvo dubrovačke djevojčice. Isak

FOTOGRAFIJA: NEKADAŠNJI ŽIVOT DUBROVAČKIH ŽIDOVA

Jeshurun živio je u Dubrovniku od početka 17. stoljeća i bio je ugledni trgovac. Riječ je bila o poznatom čovjeku koji je godinama živio među Dubrovčanima i možda mu je upravo ta činjenica presudila. Naime, Marija Matkova, po svemu sudeći stvarni ubojica, nagovorena je da za počinitelja prijavi nekog Židova, a Jeshurun je bio jedini čije je ime znala. No, iako se utvrdilo da on nije ubojica, a istrage nisu dovele ni do kakvog traga, ipak je proglašen krivim za “podgovaranje na ubojstvo” i osuđen na 20 godina tamnice. Iz zatvora je izašao nakon dvije godine, nakon čega je morao odmah napustiti Dubrovnik. Taj okrutni proces koji se protiv njega vodio, imao je daleke

i dugotrajne odjeke. Sudeći po jednom zapisu Židova iz Amsterdama iz 17. stoljeća, Dubrovnik su snašle ozbiljne nevolje nakon Jeshurunovog zatvaranja, koje su protumačene kao Božja kazna zbog nepravednog postupka: izbila je epidemija kuge; na tajnovit način umrli su članovi Senata, koji su bili posebno odgovorni za Jeshurunovu osudu i mučenje.

HIMNA RABINA ARONA COHENA

Uspomena na Jeshuruna očuvala se u Dubrovniku jako dugo, i to zahvaljujući njegovom suvremeniku, rabinu Aronu Cohenu, koji je sastavio himnu o Jeshurunu, njegovim patnjama, patnjama i strahovanjima svih Židova. Himna se

pjevala u dubrovačkoj sinagogi sve do Drugog svjetskog rata, svake godine u mjesecu tevetu, kada se subotom čita odlomak iz Tore, Vajhi.

Nakon procesa protiv Jeshuruna, broj Židova u getu počeo je zamjetno rasti tek od 30-ih godina 17. stoljeća.

Za značajnog rabina Arona Cohena, u knjizi V. Miović zapisani su još neki zanimljivi detalji i činjenice. Od 1632. godine braća Aron i Eleazar Cohen i Samuel Maestro vodili su uspješno trgovačko društvo, koje je posredovalo u najvećem dijelu tadašnje tranzitne trgovine židovskih trgovaca u Osmanskom Carstvu, te u Anconi i Veneciji. Baš u to doba najviše se spominju “teklići Židova”, koji su nosili pisma židovskih trgovaca na pravcu Istanbul — Dubrovnik — Istanbul, što dodatno govori o dobroj organiziranosti trgovačkog društva Cohen — Maestro (usluge tih teklića koristili su i dubrovački poklisari u Istanbulu i vlasti u Dubrovniku). Na čelu tog društva Cohen — Maestro, bio

je upravo rabin Aron Cohen, sve do svoje smrti 1656. godine. Osim što je bio rabin, bio je i pisac komentara biblijskih knjiga. Iste te knjige komentirao je njegov djed, uzor i učitelj, rabin Solomon Oeff (Ohev).

Tijekom školovanja u Dubrovniku, Aron je učio od svoga djeda, a potom je otišao u Veneciju, u poznatu Levantinsku školu. Svoju knjigu komentara nazvao je Zechan Aaron (Aronova brada). Oporučno je zatražio da se komentari njegovog djeda objave zajedno s njegovima, pod naslovom Shemen Atov (Dobro ulje). Nasljednici su ih dali objaviti 1657. godine u Veneciji. U razdoblju dok je on bio dubrovački rabin, godine 1652. vlasti su Židovskoj općini dopustile da kupi teren na Pločama, Iza Grada i kupovinom tog terena površine od oko 850 četvornih metara, prošireno je tadašnje već postojeće židovsko groblje. U povijesnim spisima je zapisano i da je Aron Cohen držao stan u trećoj kući na istočnoj strani Kovačke ulice, i to za godišnju najamninu od 45 perpera.

Dana 6. travnja 1667. godine Dubrovnik je pogodio strahoviti potres. Prema različitim svjedočanstvima, izginula je trećina do polovina gradskog stanovništva, a među njima je bilo i 39 Židova — 19 muškaraca i 20 žena. Najviše je nastradao rod Maestro, koji je prije potresa uz Cohene, bio najbrojniji u Dubrovniku. Obitelj Cohen, koja je živjela u Dubrovniku već od tridesetih godina 16. stoljeća, nestala je iz Dubrovnika sredinom 18. stoljeća.

Što se tiče obitelji dubrovačkog rabina Arona Cohena, iz povijesnih spisa je poznato i da je riječ o Sefardima iz 16. i 17. stoljeća koji su se zlatnim slovima upisali u povijest židovske misli i povijest općenito. Osim što se iz tog razdoblja ističu Daniel Rodriga (Rodrigues), osnivač splitske skele i jedan od prvaka portugalske zajednice u Veneciji, to su svakako bili i dubrovački rabini Salomon Oeff (Ohev) i Aron Cohen, obojica iz “portugalskih” obitelji iz Ancone, odnosno Firence.

RABINI BEZ GRANICA

PIŠE: J. B.

Današnji svijet sve više koristi modernu tehnologiju a tome su se pridružili i rabini. Skupina američkih rabina osnovala je tako prije šest godina svoju rabinsku mrežu pod imenom “Rabini bez granica”.

O čemu se zapravo radi? Rabini bez granica su prva rabinska mreža u SAD-u koju prati više od milijun i pol ljudi. Ova mreža na veliki način utječe na židovsku zajednicu a rabini koji u tome sudjeluju,

prema vlastitim riječima, “zamišljaju svijet u kojem će židovska mudrost biti izvor za dobrobit svih ljudi”. Rabini okupljeni u ovoj zajednici žele pomaknuti granice shvaćanja uloge rabina u današnjem svijetu. Na svojoj internetskoj stranici, oni nude brojne programe, proizvode i usluge poput umjetnosti i muzike, duhovne zajednice, obrazovanje odraslih, pripreme za Bar Micvu itd.

U ovoj mreži sudjeluje više od 200 rabina koji predstavljaju sve dominacije u judaizmu. Ujedinjuje ih pluralizam, inovacija i želja da lakše dopru do onih koji to žele ili kojima je potrebna pomoć. Rabini pišu i svoje blogove, raspravljaju o zanimljivim temama, pišu za lokalne medije i općenito približavaju judaizam i židovsku mudrost širim krugovima društva.

LAŽNI MESIJA — ŠABATAJ ZEVI

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Poznavanje čak i najosnovnijih crta novovjekovne židovske povijesti svakako uključuje bizarnu i utjecajnu epizodu lažnog mesijansko-kabalističkog pokreta rabina Šabataja Zevija u Osmanskom Carstvu 17. stoljeća. Premda o ovom pokretu postoji obilna literatura, za one čitatelje koji nekim slučajem o njemu još uvijek ne znaju, evo ove zanimljive priče u nekoliko crta, djelomice ispričane na osnovu istraživanja Agi Erdos (iz časopisa JR, siječanj 2010. godine) i drugih povijesnih izvora. Rabin Šabataj Zevi, poznatiji kao “lažni Mesija”, pojavio se nakon nekoliko stoljeća progona Židova, kako u zapadnoj tako i u istočnoj Europi, kada je napaćenom židovskom narodu bila potrebna bilo kakva nada. Njegovu pojavu i oduševljenje kojim je bio prihvaćen, lakše je objasniti ako se zna za rasprostranjeno uvjerenje među Židovima osnovano na mnogim kabalističkim proračunima prema kojima je 1648. godina (408. godina 6. stoljeća prema židovskom kalendaru) utvrđena kao godina u kojoj se javlja početak razdoblja čuda. No umjesto očekivanih čuda dolazi tada do novih užasnih pogroma na istoku i još učestalijih inkvizicijskih progona na zapadu Europe. Poslije stoljeća patnji i izгона, napetosti nastale zbog progona i nesigurnost Židova posvuda, još su više pridodale nadanju i očekivanju obećanog čuda. Stoga nije neobično da su mnogi pojavu mladog rabina Šabataja Zevija iz turskog grada Smirne, koji je upravo te

godine napunio dvadeset godina, prihvatili kao dugo očekivani dolazak Mesije.

OD SMIRNE DO JERUZALEMA I ISTANBULA

Godine 1626., kada je Šabataj Zevi rođen u Smirni (Izmiru), Osmansko Carstvo je obuhvaćalo veliki dio Sredozemlja, cijeli Balkan i veliki dio sjeverne Afrike uz veliki dio Bliskog Istoka uključivši i tadašnju Palestinu. Šabataj se rodio na Tiša Be'av, dan za koji se vjerovalo da će biti dan kada će se roditi budući Mesija. Odgojen i obrazovan u tradicionalnom ortodoksnom židovstvu, Šabataj je u Smirni vrlo rano pokazao izvanredne intelektualne sposobnosti i već je u 18-oj godini nagrađen počasnom titulom hakam/mudraca, da bi se poslije završetka rabinskih studija posvetio proučavanju klasične Kabale. Već se tada o njemu proširio glas pobožnog asketa. U dvadesetoj godini Šabataj je počeo pokazivati znakove abnormalnog ponašanja manifestiranog naglim i ekstremnim promjenama raspoloženja i skandaloznim djelima. Bez obzira kakva bi danas bila dijagnoza njegove bolesti, ona ga je pratila cijeli život bacajući ga u povremena stanja euforične egzaltiranosti ili u beznadnu potištenost. Ovakve oscilacije raspoloženja postale su osnova njegove mesijanske djelatnosti, jer se upravo u to vrijeme počeo predstavljati kao Mesija, razlogom zbog kojeg je bio izopćen iz vlastite židovske zajednice.

Slijedilo je razdoblje dugog lutanja. Putovalo je diljem Osmanskog Carstva, prvo po grčkim provincijama odakle je stigao do Jeruzalema, da bi se u Egiptu obreo početkom 1660. godine a zatim se vratio u Palestinu gdje je susret s tada poznatim vidovnjakom Natanijelom od Gaze, proslavljenom zbog navodne sposobnosti čitanja ljudskog srca i pronicanja najčuvanijih osobnih tajni, bio sudbonosan. Šabataj je od Natanijela zatražio da mu pomogne objasniti samoga sebe. Natanijel je to na neki način i postigao potvrdivši Šabatajevo do tada nesigurno uvjerenje, da je on zaista Mesija. Tada su se njih dvojica udružili i stvorili do tada najveću mesijansku kataklizmu kakva se nije pamtila od vremena pobune Bar Kokhbe.

Kad su njih dvojica u Gazi javno obznanili da je Šabataj Mesija odmah su doživjeli veliki uspjeh. Šabataj je tada krenuo u Jeruzalem okružen dvanaesticom muškarca koje je imenovao predstavnicima 12 plemena. Vijest o dolasku Mesije proširila se strelovito, kao požar kroz Palestinu i ubrzo stigla u Europu. Mesijansku groznicu pratio je pobožni pokajnički pokret koji je organizirao Natanijel. Strogi asketski režim i postovi naizmjenice su se izmijenjivali s ekstatičkim slavljenjima, dok su dani tradicionalnih postova židovskog kalendara, kao 17. Tamuza i Tiša be'av, bili zanemareni.

Usprkos upornom skepticizmu i izravnom protivljenju mnogih rabina, popular-

ni se pokret širio uz najavu da će Šabataj uskoro mirnim putem bez borbe preuzeti vlast od sultana. Kolale su priče o povratku deset izgubljenih plemena Izraela, a priprosti svijet, pa i djeca, počeli su proricati budućnost. Ljudi su prodavali svoju pokretnu i nepokretnu imovinu i pripremali se za konačni povratak u Svetu zemlju. Šabataj je sticao toliko mnogo sljedbenika da mu se rabini nisu osuđivali otvoreno suprotstavljati plašeći se bijesa tih fanatika.

Što se pokret više širio to je veća postajala zabrinutost turskih vlasti. Da izbjegnu nered i eventualni politički prevrat, po savjetu Velikog Vezira, turske su vlasti odlučile uhapsiti “Mesiju”, te je on u veljači 1666. godine, upravo kad se spremao iskrcati u Istanbulu i preuzeti vlast od sultana, uhapšen i u lancima odveden u tamnicu. No na opće iznenađenje nije odmah smaknut, već su ga zatvorili u priličnom luksuzu. U zatvorskom salonu primao je posjetioce koji su odasvuda hrlili da ga vide. Ljeta 1666. odveden je pred sultana koji mu je ponudio izbor: da se preobrati na Islam ili će biti nabijen na kolac. Budući da nije bio stvoren za mučenika, Šabataj je izabrao prvotno i preobratio se na Islam. Odmah je postao cijenjen i poštovan, dobio je dvorsku titulu, doživotnu dobru mirovinu i krzneni kaput. Šabataj Zevi uzeo je novo ime Mehemet Efendija i otišao u daleki Ulcinj. Suvremeni kroničar usporedio je cijelu epizodu kao lažnu trudnoću od devet mjeseci s rezultatom ispuštenog vjetra.

ŠABATEIZAM SE NASTAVIO I NAKON SMRTI ŠABATAJA ZEVIJA

Šok za njegove sljedbenike nije mogao biti veći. Trebalo je proći puno vremena da bi se mogli suočiti s okrutnim činjenicama o njihovom Mesiji, a mnogima to nikada nije ni uspjelo. Izmišljane su nove filozofije o istinskom značenju Šabatajevih postupaka i mnogi su ga slijedili

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, LAŽNI MESIJA — ŠABATAJ ZEVI

u apostazu. No pokret je ubrzo izgubio značenje i većina Šabatajevih sljedbenika vratila se normalnom životu. Rabini su spremno zataškivali cijeli mesijanski pokret i prihvaćali povratak izgubljenih ovaca natrag u stado otvorenih ruku. Ipak jedna manja grupa, pod vodstvom proroka Nataniijela, čak ni poslije Šabatajeve smrti na Jom Kipur 1676. godine u Ulcinju, gdje je i pokopan, nisu vjerovali da je mrtav već su vjerovali da će on uskrsnuti u carstvu nebeskog svijetla.

Ipak, Šabateizam nije nestao nakon njegove smrti u Ulcinju. Njegova žena Sara i njen otac vratili su se u svoj rodni Solun gdje su ustanovili centar svoje nove vjere. Preobraćenici su sebe nazivali Ma'aminim ili Vjernici, općenitije poznati kao D nme, što će na turskom reći prevrtljivac.

Međutim Šabatajska zbrkana teologija učila je da je tikkum olam, popravljanje svijeta, moguće postići čak i kršenjem židovskih zakona ako je čovjek spreman spustiti se do samog dna grijeha. Na taj je način apostaza bila ne samo prihvaćeni, već preporučljivi čin. Bilo je dozvoljeno promijeniti vjeru i judaizam prakticirati potajno, upravo kako su to radili iberijski marani.

Ova tajanstvena nova sekta bila je mješavina Islama i Judaizma, nadahnjivala se mističnim Sufizmom i Kabalom. Šabatajevih 18 zapovijedi upućivalo je njegove sljedbenike da poštuju vanjska obilježja Islama ali da odbijaju miješane brakove s muslimanima. Vjernici sekte molili su "Sabetai, sabetai, esperamos a ti". (Sabetai, sabetai, čekamo te!) na ladino jeziku Sefarda, pridržavali su se muslimanskih festivala kao Ramazan, ali prema židovskom kalendaru, dok bi se ponekad savjetovali s prihvaćenim židovskim autoritetima po pitanjima židovskih zakona. Kako su prolazile godine a Šabataj se nije pojavljivao, njihova se vjera postepeno stapala s Islamom.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, LAŽNI MESIJA — ŠABATAJ ZEVI

Međutim 10.000 D nme bili su najkozmopolitiskiji i najsvjetovniji dio bogatog solunskog mozaika sa svojim sofisticiranim školskim sistemom po kojem su djeca učila strane jezike, nauku i trgovačko poslovanje. Svakako se njihov utjecaj očitovao na Mladoturskom pokretu, pa čak se za samog Ataturka (utemeljitelja moderne i sekularne Turske) koji je pohađao D nme gimnaziju, pogrešno držalo da je jedan od njih.

Povjesničari su dugo pokušavali shvatiti u čemu je tajna uspjeha ovog mesijanskog pokreta. Ni jedan drugi pokret

osim kršćanstva nije imao tako dugotrajni utjecaj na židovsku teologiju, rabinska shvaćanja i filozofiju mesijanstva. U 17. stoljeću osim kršćanskog milenijuskog pokreta prevladavao je općenito duh očekivanja spasa, kako u židovskim tako i u ostalim vjerskim zajednicama. Kroz 16. i 17. stoljeće Kabale su bile jako popularne, posebno Kabala Salamona Lurije, a dodatni faktori bili su progon Židova iz Španjolske 1492. i masovno pokršćavanje mnogih čiji su životi bili ugroženi.

RABINI ABRAHAM KLAUSNER I JUDAH NADICH — POMOĆ ZA PREŽIVJELE ŽRTVE HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Rabini su imali posebne i važne uloge u lijepim, ali i u teškim razdobljima svojih zajednica, a tu ulogu nisu mogli zaobići ni u užasnom razdoblju Holokausta. Točan broj rabina ubijenih u koncentracijskim logorima ili za vrijeme masovnih ubojstava Židova tijekom Drugog svjetskog rata vjerojatno neće nikada biti poznat.

Britanski mediji su u listopadu 1943. godine, pozivajući se na “pouzdanu informaciju iz poljsko-židovskih kruga”, izvještavali o tome da se u “logoru u Oswiecimu u Poljskoj nalazi više od 200 poljskih rabina koji su izloženi ponižavajućim i neljudskim mučenjima”.

Prema tim navodima, rabini među kojima su bili i duhovni vođe iz više poljskih gradova, bili su držani u odvojenom dijelu logora. “Neki rabini zatočeni su od okupacije Poljske 1939. godine”, pisali su britanski mediji a navodili su i neke od metoda mučenja i ponižavanja: varšavski rabin Silberstein tako je bio prisiljen plesati i obučen u svoj molitveni šal, rabin Mendel Morgenstern iz Wengrowa morao je puzati na rukama i nogama a ubijen je kada je iscrpljen pao.

Nakon kraja rata dvojica američkih rabina igrom slučaja dobili su posebne i važne zadatke. Zvali su se Abraham Klausner i Judah Nadich.

RABIN ABRAHAM KLAUSNER

Abraham Klausner rođen je 27. travnja 1915. u američkom gradu Memphisu kao jedno od petoro djece Josepha i Tillie Klausner, židovskih imigranata iz središnje Europe. Abraham je odrastao u Denveru gdje je završio studije na lokalnom sveučilištu, a zatim se počeo školovati za rabina. Kratko je vrijeme radio u sinagogi u New Havenu a zatim se pridružio američkoj vojsci ne očekujući da će vidjeti ratna zbivanja. Vojska ga je, međutim, poslala u Njemačku gdje je bio dodijeljen jedinici koja je u svibnju ušla u Dachau, samo nekoliko dana nakon oslobođenja logora.

Abraham Klausner je bio duboko šokiran onime što je vidio. U tom trenutku u logoru u blizini Münchena bilo je oko 32.000 židovskih logoraša. Nakon prvog šoka zbog uvjeta u kojima su se logoraši nalazili, Abraham je shvatio da američka vojska nije imala pojma što su sve ti

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
RABIN ABRAHAM KLAUSNER

ljudi prošli ni što im je potrebno. Nije se radilo samo o osnovnim materijalnim potrebama poput hrane, odjeće i liječnike skrbi. Klausner je svoje nadređene morao uvjeriti i pomoći im da shvate da se

od tih židovskih žrtava, koje su nazivali “raseljenim osobama”, ne može očekivati da se vrate kućama iz kojih su bili protjerani, niti da ih se može držati zajedno s njihovim dojučerašnjim mučiteljima, koji su sada bili zatvorenici Saveznika.

Tijekom njegovih prvih dana u Dachau, preživjele žrtve stalno su ga ispitali o tome zna li nešto sudbinama njihovih obitelji i molile su ga da pokuša saznati bilo što. Klausneru je postalo jasno da je spajanje obitelji od najveće važnosti. Napravio je popis preživjelih žrtava i taj je popis poslao u druge logore te na brojna druga mjesta. Putovao je Bavarskom i tražio preživjele, pokušavao spojiti obitelji te u Münchenu osnovao Centar za preživjele. Oni koji na njegovim popisima nisu pronašli svoje bližnje, ostavljali su u centru svoje poruke i lijepili ih na zidove.

Uvjeti u Dachau kao i u drugim bivšim koncentracijskim logorima i logorima za raseljene osobe bili su često užasni u njima je bilo previše ljudi a nedostajalo je i hrane, skloništa, odjeće i lijekova. 1. srpnja 1945. godine u Feldafingu, logoru za raseljene osobe, u blizini Dachaua, Klausner i Zalman Grinberg, preživjela žrtva Dachaua, ustanovili su Središnji odbor za oslobođene Židove u američkoj zoni u Njemačkoj, čiji je glavni cilj bio pomoć Židovima. Klausner je bio užasnut činjenicom da Židovi koji su preživjele užase i dalje žive u logorima. Zbog toga je pisao protestna pisma koja su uključivala i detaljne izvještaje u uvjetima u logorima te ih slao vojnim zapovjednicima.

Kada je američka vlada poslala dekana pravnog fakulteta Earla Harrisona u Njemačku u srpnju 1945. kako bi procijenio uvjete u logorima u američkom sektoru, Klausner je dva mjeseca bio njegov vodič. Harrison je u svom izvještaju američkom predsjedniku Trumanu napisao da uvjeti života u logorima u američkom sektoru nisu puno bolji od uvjeta u nacističkim

logorima a smatrao je — kao i Klausner — da je bolje preživjele židovske žrtve poslati u Palestinu nego u zemlje u kojima su živjeli prije rata. Prema Harrisonovom prijedlogu kasnije je oformljen položaj savjetnika Glavnog zapovjednika za židovska pitanja, a na to je mjesto bio imenovan rabin Judah Nadich.

Abraham Klausner o svom je radu 2002. godine objavio memoare “A Letter to My Children: From the Edge of the Holocaust”. Klausner je 1948. bio uključen u regrutiranje medicinskih sestara i pilota za novoosnovanu Državu Izrael, a godinu dana kasnije imenovan je višim rabinom u Bostonu. Od 1954. pa do umirovljenja 1989. godine Klausner je bio rabin u sinagogi Emanu-El u New Yorku. Rad rabina Abrahama Klausner u korist preživjelih žrtava Holokausta uključen je u sve važnije povijesne dokumente iz tog razdoblja.

RABIN JUDAH NADICH

Rabin Judah Nadich, važna figura konzervativnog judaizma, bio je savjetnik za židovska pitanja generala Dwighta Eisenhowera, a bio je poznat i po tome što se zalagao za prava crnaca te za veća prava žena unutar judaizma. Trideset godina vodio je sinagogu u samom srcu New Yorka.

Judah Nadich rođen je u Baltimoru 1912. godine kao najstarije dijete Isaaca i Lena Nathanson Nadich, koji su u SAD stigli iz Rusije početkom 20. stoljeća. Nakon završenog obrazovanja radio je kao rabin u Buffalo i Chicagu.

Rabin Judah Nadich pridružio se američkoj vojsci, a 1944. godine prebačen je u Pariz gdje je održao prvu poslijeratnu vjersku službu za preživjele židovske žrtve i američke vojnike Židove u sinagogi u ulici Victoire. Godinu dana kasnije imenovan je prvim savjetnikom za židovska pitanja zapovjednika američkih oružanih snaga u Europi generala Dwighta Eisenhowe-

ra. Obišao je brojne židovske izbjegličke logore u Njemačkoj te svjedočio o lošim uvjetima u kojima su držani ljudi koji su preživjeli nacističke koncentracijske logore. Kao i Klausner, i Nadich je bio zgrožen onime što je vidio i stanjem u kojem su se nalazile preživjele žrtve Holokausta. U svojoj knjizi “Eisenhower and the Jews” pisao je i o uvjetima u logoru Feldafing za raseljene osobe: četrdesetak preživjelih žrtava bilo je smješteno u prostorijama za šest osoba, a u logoru nije bilo ni dovoljno hrane. I ono što je smatrao najgorim — logor je bio opasan bodljikavom žicom, baš kao što je to slučaj i s koncentracijskim logorima. I on je kao i Klausner u svojim izvještajima isticao da se od preživjelih ne može očekivati da se vrate u zemlje iz kojih su poticali, jer su te zemlje “natopljene krvlju njihovih roditelja i djece i povratak je nezamisliv”. Eisenhower je shvatio i tražio da se uvjeti poboljšaju te da se prihvati novi pristup prema preživjelima.

Ovo iskustvo s preživjelim žrtvama Holokausta imalo je veliki utjecaj na Nadicha. “To je bilo razdoblje u životu koje ga je odredilo. Njegov život bio je posvećen ne samo tome da židovski narod preživi već da postane jači”, kazala je njegova kćerka.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
RABIN JUDAH NADICH

REBECIN

— “PRVA DAMA”

ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: REBECIN — PRVA DAMA ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

Iza svakog uspješnog muškarca stoji žena (ili “cherchez la femme”), a iza svakog rabina stoji i igra važnu ulogu u zajednici njegova supruga. Rabinova supruga, posebice u ortodoksnim skupinama, naziva se rebecin ili rabanit. Riječ rebecin na jidišu ima trojezičnu etimologiju: hebrejski “rebbe” (učitelj), plus sufiks “-ica” za ženski rod u slavenskim jezicima i sufiks za ženski rod u njemačkom jeziku “-in”. U hasidskim krugovima, rebecin se sma-

tra duhovnim savjetnikom i ona često daje blagoslove. U krugovima poput npr. onih hasidske dinastije Belz, škole za djevojčice vodi rebecin.

Rabinova supruga igra važnu ulogu u društvu, posebice u malim židovskim zajednicama. U brojnim slučajevima nju se se poziva da kaže svoj sud o ženskim pitanjima, posebice kada se radi o temama o kojima žene ne vole razgovarati s muškarcima odnosno rabinima, ili o

temama o kojima se s rabinima ne govori. Osim toga, zajednica dobro zna da rebecin uvijek može pitati svog supruga ako ne zna odgovor na određeno pitanje.

Rabinova supruga je i svojevrsna “prva dama” zajednice i ona izvršava razne društvene zadaće, pokušavajući na taj način osloboditi svog supruga nekih lakših zadataka. S rastom nezavisnosti među ortodoksnim ženama, neke su žene neslužbeno dobile i priznanju u obliku titule za svoje zasluge, i to nezavisno od njihovih supruga.

VELIKE ODGOVORNOSTI: OD OBITELJI DO ZAJEDNICE

Rebecin često ima pune ruke posla. Odgovornosti koje spadaju u njezino područje obično su vrlo široke: od organiziranja službenih večera do posjeta bolesnima i pružanje podrške obiteljima kada prolaze kroz teška razdoblja, te pružanje pomoći siromašnima. A uz to, naravno, nikako se ne smije zanemariti uloga žene u vlastitom domu, odnosno vlastita obitelj, muž i djeca.

Rebecin će zauzvrat za sve to što čini dobiti velika priznanja i zadovoljstvo. Ona će imati čvrstu vezu s članovima svoje zajednice, a znat će da uvelike utječe na židovski život u svom malom kutku svijeta.

Žene se udajom za rabina često vrlo mlade nađu u položaju koji sa sobom donosi velike odgovornosti — novi brak, briga za dom, organiziranje službenih večeri, organiziranje raznih programa za djecu i mladež, organiziranje žena u zajednici. Jedan od izazova svakako je i dijeljenje supruga s ostalim članovima zajednice, a za sve to često je potrebno određeno razdoblje prilagodbe.

Ako se radi o maloj židovskoj zajednici, rebecin će često morati raditi i organizirati stvari o kojima se rebecin u velikoj zajednici ne mora brinuti. Na primjer, u maloj zajednici ona će morati držati sate o taharat hamishpacha (čistoći obitelji) ili se pridružiti Hevra Kadiši. U kojoj mjeri će se rebecin uključiti u život zajednice ovisi prvenstveno o njoj i njezinom suprugu, te ponekad o specifičnom potrebama zajednice.

Ponekad je njezina nazočnost u malim događajima neprocjenjiva i uključuje vrlo jednostavne i obične stvari poput kuhanja prave, domaće juhe s maces knedlima za bolesnog člana zajednice ili pružanje lijepe riječi u teškim trenucima. Njezina nazočnost u zajednici je neprocijenjiva, jer to pokazuje da ona i rabin cijene svoje članove i njihove potrebe.

REBECIN JE UZOR DRUGIMA

Rebecin uvelike utječe na život zajednice, posebice žena. Ona tako može postati uzor drugima, na primjer u tome kako treba voditi židovski dom i obitelj, može biti i uzor u skromnosti. Ona može pokazati ostalim članicama zajednice kako je moguće odjenuti se skromno i u skladu s vjerom, ali ipak i sa stilom. Neke se žene odmah prilagode ulozi rebecin, nekima treba puno više vremena a kao i u svemu drugome — neke nisu bile određene za ulogu koju su dobile.

Na privatnoj razini, rebecin igra vrlo važnu i konstruktivnu ulogu u privatnom životu rabina. Ona mu pruža podršku i

FOTOGRAFIJA: REBECIN — PRVA DAMA ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

razumijevanje u teškim trenucima i daje mu nadu kada mu je teško.

U Americi se već desetak godina organiziraju službeni programi koji rabinovim ženama daju mogućnost da s profesionalcima razgovaraju o pitanjima obitelji i zajednice. Na prvoj dvodnevnoj konferenciji organiziranoj 2006. godine, sudjelovalo je više od 100 rabinovih supruga. Neke do tema bile su npr. “Najbolji darovi koje možete dati našoj djeci”, “Brojne uloge rebecin” itd.

Od 2014. godine postoji i internetska stranica za rebecin. Ta je stranice zatvorenog tipa, i svaka rabinova žena mora se registrirati da bi mogla dobiti uvid u sve što stranica nudi. A sadržaj je različit — od odgoja djece, vođenja smislenog razgovora za stolom na Šabat, do toga što napraviti kada vam je dijete pozvano na dječji rođendan na kojem hrana neće biti košer. Osim toga rebecin može naučiti i kako organizirati zabave s ciljem prikupljanja novca, kao uskladiti život obitelji i zajednice i kako se nositi s brojnim problemima koje život donosi.

BLOG: KAKO REDEFINIRATI ULOGU REBECIN

Dvije mlade žene, obje rabinove supruge, osmislile su blog u kojem, između ostaloga, pišu o tome kako u današnje vrijeme treba “redefinirati ulogu rebecin”.

U svom blogu one govore o perspektivama i iskustvima koje su imale na putu od “supruga do rabinovih supruga”. U svom se blogu također suprotstavljaju i stereotipima u kojima je rebecin krupna žena, koja nije zaposlena i koja svoje vrijeme provodi kuhajući obilne obroke dok joj djeca “vise s odjeće”. Objе rebecinke-blogerice su visokoobrazovane žene: jedna od njih ima dvostruki magisterij i predaje židovske studije na sveučilištu u New Yorku. One se sigurno ne uklapaju se u ovu tipiziranu sliku o rabinovoj ženi. Objе smatraju da rebecin mora biti jaka i pametna žena da bi mogla preuzeti svoju ulogu i služiti svojoj obitelji i svojoj zajednici. Jer to je njezin glavni zadatak koji se nije mijenjao stoljećima.

MOJ RABIN JE RABA

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

Žene imaju veliku i bitnu ulogu u židovskome životu, a imena značajnih žena kroz povijest ostala su zabilježena još iz biblijskih vremena. Bez obzira na to što u židovskim propisima nigdje ne piše da žene ne mogu biti rabini, dugo je vremena trebalo da u židovskim zajednicama saživi i ta mogućnost. Iako su žene često znale raditi sve ono ili većinu onih stvari

koje rade i rabini, te titule nisu dobivale. Danas je sve veći broj žena-rabina koje obavljaju ovaj važan “posao”, ali još uvijek nisu dobile pravo ime za svoju funkciju: jedan od prijedloga je da ih se naziva “raba” što je ženski oblik hebrejske riječi za rabina.

Iako je sigurno da je tijekom povijesti bilo žena koje su “radile” kao rabini,

u povijesnim knjiga ime Regine Jonas ostalo je zapisano kao ime prve žene koja je bila zaređena za rabina.

REGINA JONAS

Regina Jonas rođena je 3. kolovoza 1902. u Berlinu. Kada je bila jako mlada ostala je bez oca, a kao i veliki broj žena u tadašnje doba postala je učiteljica. Regina

s tim položajem nije bila zadovoljna i upisala se u Berlinu na Hochschule für die Wissenschaft des Judentums (Akademija za znanost o judaizmu), školu za liberalne rabine i učitelje. Nakon diplome dobila je status “akademski učitelj vjere”, ali ni to nije ispunilo njezine želje i snove. Regina Jonas željela je postati rabin. Napisala je tezu “Može li žena biti rabin prema izvorima halahe?” koja je trebala biti njezin zahtjev za zaređenjem. Njezin zaključak, temeljen na biblijskim, talmudskim i rabinskim izvorima bio je: Da, žena može biti rabin. Međutim, njezin je zahtjev odbio talmudski profesor zadužen za zaređenja. Regina se zatim javila rabinu Leu Baecku, duhovnom vođi njemačkih Židova, koji je bio njezin profesor tijekom školovanja. Ali i on je odbio njezin zahtjev, smatrajući da bi njezino imenovanje moglo stvoriti velike probleme unutar židovske zajednice. Liberalni rabin Max Dienemann iz Offenbacha, vođa udruge liberalnih rabina, ispunio je njezinu dugogodišnju želju i imenovao ju rabinom 27. prosinca 1935. godine.

Imenovanje je bila jedna stvar, a pronalaženje zajednice koja ju je željela primiti nešto drugo. Uskoro su uslijedili nacistički progoni, veliki broj rabina je emigrirao iz Njemačke te su brojne male židovske zajednice ostale bez rabinske potpore. I tako su — ironično — nacistički progoni omogućili Regini Jonas da postane rabin. To međutim nije dugo trajalo. Uhićena je u studenome 1942. i deportirana u Theresienstadt. Ali njezin rabinat nije time završio. Na zamolbu Viktora Frankla, poznatog psihologa, dočekivala je šokirane i dezorijentirane ljude i pomagala im.

U arhivima Theresienstadta i danas se mogu pronaći rukom pisana 24 predavanja Regine Jonas pod nazivom “Predavanje jedne i jedine žene rabina Regine Jonas”. Teme koja je obrađivala bile su:

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
MOJ RABIN JE RABA — REGINA JONAS

povijest židovskih žena, talmudske i biblijske teme, te opći uvod u židovska vjerovanja, etiku i praznike.

Regina Jonas neumorno je u Theresienstadtu radila dvije godine, a onda je deportirana u Auschwitz. Ubijena je 12. prosinca 1944. Imala je 42 godine.

HANNAH RACHEL VERBERMACHER

Hannah Rachel Verbermacher, poznata i kao “Ludmirer Moyd” bila je jedina nezavisna žena-rabin u povijesti hasidskog pokreta, iako nije bila “službeno zaređena”.

Hannah Rachel Verbermacher rođena je početkom 19. stoljeća u štetlu Ludmir u području koje danas pripada Ukrajini u hasidskoj obitelji. Njezin otac Monash Verbermacher bio je bogati poslovni čovjek i sljedbenik uglednog rabina Mordechajja Twerskog. Svojoj jedinoj kćerki pružio je široko obrazovanje koje je uključivalo i proučavanje Tore.

Iako kao dijete nije pokazivala velike sposobnosti učenja, to se promijenilo

u tinejdžerskoj dobi. Odbila je udaju, počela proučavati Toru i posvetila se obrazovanju. Stekla je slavu kao učena žena koja je mogla “izvoditi čuda”.

Kako je njezina slava rasla, tako je ona počela preuzimati funkcije obično rezervirane za hasidske rabine, što je izazvalo protivljenje tradicionalne hasidske zajednice. U jednom trenutku pritisak je bio tako jak da je njezin otac od nje zatražio da se o svemu savjetuje s rabinom Twerskim. Rabin je od nje tražio da prestane sa svojim neobičnim ponašanjem, da se uda i preuzme tradicionalnu ulogu hasidske žene.

Nakon tog razgovora Hannah Rachel je privremeno prekinula svoje aktivnosti kao hasidska učiteljica. Čak se i udala, iako je sporno koliko je taj brak trajao. Kasnije je imigrirala u Palestinu i započela novi život u Jeruzalemu gdje je ubrzo okupila malu skupinu sljedbenika. Pokopana je na Maslinovoj gori.

ASENATH BARZANI

Asenath Barzani bila je kćerka uglednog rabina Samuela HaLevijja Barzaniji i ugleda pripadnica kurdske židovske zajednice. Živjela je početkom 17. stoljeća u iračkom gradu Mosulu. Njezini napisi pokazuju da je sjajno vladala hebrejskim, da je dobro poznavala Toru, Talmud i Kabalu, te da je bila vrlo pismena. Njezin otac uživao je veliki ugled i autoritet u Kurdistanu. Osnovao je nekoliko ješiva, a sam je vodio ješivu u Mosulu. Živio je u velikom siromaštvu, a budući da nije imao sinova, obožavao je svoju kćer kojoj je bio glavni učitelj.

“Nikada nisam napuštala kuću ili odlazila van. Bila sam poput princeze Izraela...Nikada nisam naučila nikakav drugi posao osim svetog obrazovanja”, napisala je o svom odrastanju.

Udala se za jednog od najboljih učenika svog oca, rabina Jakoba Mizrahija koji je njezinom ocu obećao da Asenath

neće raditi nikakve kućne poslove i da će svoje vrijeme moći posvetiti proučavanju Tore. Nakon smrti njezinog oca, njezin je suprug preuzeo vođenje ješive u Mosulu. On je međutim bio toliko posvećen svom vlastitom učenju da je Asenath morala preuzeti vođenje ješive. Ubrzo je postala poznata kao glavna učiteljica Tore u Kurdistanu. S obzirom da ni njezin otac ni njezin suprug nisu bili uspješni u sakupljanju novca, ješiva je često bila u financijskim problemima, a Barzani je pisala pisma tražeći novac, opisujući tešku situaciju u kojoj je živjela sa svojom djecom. Bez obzira na financijske probleme, uspješno je vodila ješivu koja je dala nekoliko vrsnih učenih ljudi, uključujući i njezinog sina kojeg je poslala u Bagdad gdje je nastavio dinastiju rabina.

Asenath Barzani dobila je titulu Tanna'it (“veliki učitelj”), rijetku počast za židovsku ženu. Iako titula Tanna'it i njezina uloga voditeljice ješive nije isto što i titula rabina, ona se smatra rijetkim primjerom rabinske učiteljice (ali ne i pravim rabinom) u povijesti tradicionalnog judaizma prije 20. stoljeća. Godinama su o Asenath Barzani kružile brojne legende koje su pričale o “čudima” koje je napravila.

VELIKE PROMJENE U 20. STOLJEĆU

Tijekom povijesti bilo je puno žena koje su izvršavale brojne uloge rabina a da nisu bile i službeno zaređene. Puno je primjera rabinovih supruga koje bi, nakon smrti svog supruga, preuzimale — često privremeno do imenovanja novog rabina u zajednici — njegovu ulogu, posebice u području edukacije. Tako je npr. rebecin Paula Ackerman iz Mississippija pedesetih godina 20. stoljeća nakon smrti svog supruga privremeno preuzela njegovo mjesto. Ona je tijekom tri godine, do imenovanja novog rabina, vodila vjenčanja i sprovode, službe, učila mlade. Takve su žene samo dokazivale ono što je ve-

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
MOJ RABIN JE RABA — SALLY PRIESAND

ćina ljudi već i prije znala: načelno žene mogu biti rabini, ali u praksi one to nisu mogle biti.

Ideju o mogućnosti da žena postane rabin nisu na isti način prihvaćale različite židovske zajednice, ali većina je (posebice konzervativne, reformističke i rekonstrukcionističke zajednice) nakon dugih razdoblja razmišljanja i raspravljanja prihvatila pravo žena da postanu rabini. Neke zajednice strahovale su da bi ta velika promjena mogla utjecati na samu srž zajednice — na obiteljski život koji kod Židova u velikoj mjeri počiva na ženama. Žene bi se u tom slučaju, isticali su, morale birati između uloge rabina i obitelji. Oni koji su smatrali da žene to mogu isticali su druge argumente, smatrajući da je ne prihvaćanje žena

kao rabina “rasipanje intelektualnog i duhovnog talenta”. Ali malo po malo, žene su počele ulaziti u tradicionalno muške institucije. Posljednjih nekoliko desetljeća sve veći broj ortodoksnih žena uči na istim vjerskim školama za rabine, školama koje su nekada bili namijenjene isključivo muškarcima.

Sally Priesand je 1972. godine postala prva žena zaređena za rabina u Americi, a do danas u različitim židovskim zajednicama u SAD-u ima više od 350 žena rabina.

Njemačka je dugo vremena čekala “nasljednicu” Regine Jonas. Bea Wyler je 1995. godine postala prva žena rabin u poslijeratnoj Njemačkoj u židovskoj zajednici u Oldenburgu.

SARA HURWITZ

— PRVA ORTODOKSNA RABA

PIŠE: K. L.

Sara Hurwitz nedavno je ušla u židovsku povijest. Ako još uvijek ne znate tko je ona, dozvolite da vam ju predstavimo: ona je prva ortodoksna žena koja je službeno zaređena kao židovska raba (što će, kako se čini, postati i službena riječ za ženu rabina). A to je važna stvar za čitav židovski svijet. Osim toga Sara Hurwitz je suosnivačica i dekanica škole Yeshivat Maharat u New Yorku, prve ješive za žene u ortodoksnom svijetu osnovane 2009. godine. I malo dodatno objašnjenje: židovski svijet podijeljen je na više zajednica, koje u manjoj ili većoj mjeri poštuju pravila vjere. Kada govorimo o “ortodoksnom svijetu”, onda govorimo o zajednici koja se čvrsto drži tradicije i poštuje sva vjerska pravila. Druge, liberalnije židovske zajednice već su prije u svoje redove primile žene rabine. Na putu ka ostvarenju svog cilja Sara se suočila s brojnim poteškoćama i kritikama. Ali sve kritike, priznaje Sara, zaboravljaju se kada primite pisma jedanaestogodišnjih djevojčica koje su uzbuđene zbog toga što znaju da će moći biti dio rabinskog svijeta.

Sara često u razgovorima za medije govori i o teškom procesu kroz koji mora proći svaka židovska zajednica kada u nju stigne raba. “Treba se naučiti nositi s kritikama, posebice na emotivnom planu. Ali morate znati i tko vas kritizira”, ističe Sara.

FOTOGRAFIJA: SARA HURWITZ PRVA ORTODOKSNA RABA

Raba Sara Hurwitz ima 36 godina, udana je i ima tri sina, i osim što je raba i dekanica škole, ona je obična žena koja obožava domaću, vruću halu, najviše voli gledati

“Teoriju velikog praska” i svake večeri uspavljuje svoju djecu. I nada se da će uskoro i druge žene slijediti njezin put i postati rabe.

RABIN GREENBERG I NJEGOV KONCEPT DVA SVIJETA

PIŠE: ŽELJKO HEIMER

Rabin Yitzak Greenberg jedan je od vodećih živućih židovskih mislilaca u SAD-u danas. Školovan za ortodoksnog rabina, završava i doktorat na Harvardu i uskoro postaje izvorni mislilac koji se protivi pogledima na Holokaust kao na ključni transformacijski događaj, na stvaranje Izraela kao na židovsko preuzimanje moći te na početak treće ere židovske povijesti. Objavio je niz značajnih članaka i monografija o židovskoj misli i religiji, te pisao o teoriji i praksi pluralizma i o teologiji židovsko-kršćanskih odnosa. Od 1974. do 1997. bio je prvi predsjednik i osnivač The National Jewish Center for Learning and Leadership (Središta za židovsko učenje i vodstvo), institucije koja je razvijala andragoško učenje i razvijanje leadership sposobnosti u židovskim organizacijama, vodeće institucije unutar židovskog dijaloga i promocije židovskog jedinstva. Predsjednik je vijeća Muzeja Holokausta u Washingtonu, a igra i aktivnu ulogu u židovsko-kršćanskom dijalogu. Prije toga, Greenberg je bio rabin u Židovskoj općini Riverdale, izvanredni profesor povijesti na Yeshiva Universityju, i osnivač, ravnatelj katedre i profesor na Odjelu za židovske studije na sveučilištu u New Yorku. Poznat je i po sekularnom imenu Irvin Greenberg i nadimku Yitz Greenberg.

Među najvažnija Greenbergova djela ubraja se relativno kratak transkript uvodnog predavanja koje je održao 1999. na seminaru ravnatelja škola u Ramat Ganu, Izrael, koji je okupio 50 ravnatelja židovskih škola najrazličitijih vjerskih uvjerenja. U ovom radu, koji mnogi svrstavaju među najvažnija židovska programska djela 20. stoljeća, Greenberg razmatra utjecaj postmodernosti na židovski svijet, te formuliра novi filozofski pristup socijalizaciji židovstva u američkom društvu. Da bi to protumačio, on daje povijesni pregled odnosa židovske zajednice prema društvu zemlje domaćina, te uvodi slikovite pojmove “dva svijeta”: jednog temeljenog na židovskoj tradiciji i učenjima te drugog dominantne civilizacije koja ga okružuje. Pokazuje da se, od kada se židovski svijet počeo otvarati prema dominantnom svijetu, taj vanjski svijet uvijek pokazivao nevjerojatno privlačnim i neodoljivim za Židove i uvijek ih je mamio svojim pogodnostima i prednostima. Greenberg daje pregled različitih pristupa prema tom drugom svijetu te predlaže novu postmodernističku koncepciju u kojoj ta dva svijeta više nisu isključivi i međusobni takmaci, nego se pravovremenom i promišljenom integracijom te uključivanjem vrijednosti i jednog i drugog postiže sinergijski efekt čime se oba svijeta

FOTOGRAFIJA: RABIN YITZAK GREENBERG

međusobno obogaćuju. Greenberg koji je prvenstveno rabin, dakle učitelj, smatra da se takva integracija mora provoditi prvenstveno u osnovnoj i srednjoj školi, koja će pripremiti židovske učenike za snalaženje u “velikom svijetu” temeljeno na židovskoj tradiciji i vrijednostima, no ne zanemarujući značajna postignuća modernog društva. Školu koja pruža takve mogućnosti i odnose naziva “zavjetnom zajednicom”, smatrajući da se

upravo u njoj postiže svrha čovječanstva koju joj je Bog namijenio kada je s biblijskim praocima dogovorio savezništvo (zavjet) — u stvaranju Svijeta.

LOKALNI SVJETOVI I VANJSKI SVIJET

Da bi definirao pojmove svjetova, Greenberg tumači povijesnu perspektivu. Većim dijelom ljudske povijesti ljudi su živjeli u izoliranom kulturnom/civilizacijskom svijetu, koji je bio “unutarnji” svijet. U najboljem slučaju ostatak svijeta bio je vanjski svijet, s vrlo jasnom granicom. Ljudi su odgajali djecu u okruženju u kojem su bili izloženi specifičnom gledištu, njihovoj zajednici i vjeri (u ovom slučaju, židovstvu) koje je određivalo sustav vrijednosti prema kojem su se provodile svakodnevne aktivnosti. Vanjski je svijet bio nešto udaljeno, prijeteće i samo po sebi inferiorno.

U predmodernoj eri, Židovi su živjeli u svijetu koji je bio gotovo manihejski, kao svijet temeljno podijeljen između sila dobra i zla. Unutrašnji se židovski svijet sastojao od ljubaznih, odgovornih i dobrih ljudi s drevnom i slavnom tradicijom. Iako su Židovi u pravilu bili otuđeni od ostatka svijeta, univerzalni se Gospod brinuo samo za njihovo “dvorište”: za dalet amot (četiri lakta) halahe židovske zajednice. U magičnim konceptima kabale samo aktivnost Židova može dovesti do tikun olam (dovršenje svijeta, poboljšavanje stvorenog svijeta). Pripadnici drugih vjera u najboljem slučaju imaju sporednu ulogu i nisu bitni “igrači”.

Ideja da je vanjski svijet inferioran pojavljuje se u svim “lokalnim” kulturama. Stoga je otvaranjem i omogućavanjem univerzalne ravnopravnosti te ekonomskih i političkih prava svima, modernistička kultura dovela u opasnost i izazvala privlačnost svih unutrašnjih svjetova. Židovima je moderni svijet ponudio alternativu životu u dva svijeta i pozvao

ih da se pridruže i pridonose izgradnji savršenog svijeta, koji je nudio jednaki ugled i jednake vrijednosti svima. No, pri tome ima “kvaka”. Židovi se moraju odreći svoje različitosti i okrenuti leđa svojim “reakcionarnim” religijskim i “nazadnim” nacionalnim idejama. Zajedno, cijelo čovječanstvo će stvarati savršeni svijet i čovječanstvo će zauvijek živjeti sretno, kao u nekoj bajci.

SEKULARNI ODGOVORI NA IZAZOV MODERNOSTI

Veći dio moderne židovske povijesti odražava pokušaje različitih grupa da ponovo odrede židovstvo, da učine Židove prikladnim i vrijednim života u tom novom, ujedinjenom svijetu. Ti se odgovori mogu klasificirati u dvije velike skupine: sekularne i religiozne. Uz cionizam koji odgovor traži u povratku u Izrael, gdje se ne bi tražio izbor između dva svijeta, tri su osnovna “sekularna” pravca koji daju odgovor na izazov modernosti u zamjenu za kompletnu integraciju i asimilaciju.

Najznačajniji je asimilacionizam, koji se u svojoj vjerojatno najekstremnijoj formi izrazio u Rusiji. Jevsekcija, židovska sekcija Sovjetske komunističke partije koju je vodio Semjon Dijamanštajn, zadržala je škole i ješive jer su ih smatrali velikom preprekom dolasku komunizma, koji je predstavljao jednakost i dostojanstvo. Nije samo ekstremni radikalizam rezultirao asimilacionizmom: ovakva pretpostavka bila je dominantna kod velike većine Židova u zadnjih 150 godina u cijelom svijetu. Prema tom scenariju, Židovi se odriču života u dva svijeta u zamjenu za život u jednom savršenijem. Tako bi Židovi izgubili židovski identitet, ali bi dobili viši oblik ljudskog identiteta.

Druga verzija novog određivanja židovstva kaže da modernost ne traži odricanje od židovstva, nego da moderna civilizacija traži da se odreknu samo židovskog nacionalizma. Tipičan

primjer je ideologije organizacije Bund, židovske socijalističke stranke osnovane u Ruskom Carstvu, koja je djelovala u više europskih zemalja od 1890-ih do 1930-ih. Socijalizam je prema Bundu odgovor koji može biti proveden kroz židovsku nacionalnost u dijaspori, bez potrebe da se Židovi odsele u Izrael. Umjesto toga, trebaju postati zaslužni građani čovječanstva gdje god živjeli, pomoći u svrgavanju starih režima i zajedno s avangardom proletarijata učiniti svijet boljim. Treću inačicu predstavljaju tzv. jidišisti, koji zagovaraju da se ne treba odreći židovstva, nego da je dovoljno odreći se vjerske komponente. Najznačajnija organizacija ovog tipa u SAD-u bila je Arbeiter Ring, koja i danas djeluje kao liberalna (socijaldemokratska) organizacija.

VJERSKI ODGOVOR NA IZAZOVE MODERNOSTI

Postoje i razne vjerske inačice ponovnog određivanja židovstva da bi se kvalificiralo za život u modernosti. Reformno židovstvo je u suštini tvrdilo da poboljšanjem tradicije, Židovi ne samo da se akulturiraju u moderni svijet, nego Židovi i njihovo poboljšano židovstvo imaju vodeću ulogu u njemu. Svijet modernosti u nastajanju, govorili su reformisti bio je jedinstveno stvoren da poboljša i prihvati židovstvo u svojem najboljem izdanju. Da bi židovstvo moglo voditi, moralo se pročistiti suvišnih dodataka i tako obnoviti židovstvo u svojoj biblijskoj biti iz doba proroka.

Konzervativna verzija ove nove slike židovstva u biti se slaže sa stavovima reformista, ali smatra da su bili suviše ekstremni u izvedbi. Konzervativno židovstvo smatra da promjena mora biti postepena, kako bi moderne vrijednosti mogle filtrirati i adaptirati tradiciju. Osim toga, reformisti su bili spremni odreći se separatističkog nacionalizma,

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

dok je konzervativno židovstvo planiralo nastavak narodnih osjećaja s izdvojenom vjerskom praksom, koja bi bila podvrgnuta promjeni i razvoju. Čak su i moderni ortodoksni stavovi naglašavali potrebu da se udovolje standardi vjerodostojnosti novog vremena. Vjerodostojnost je tu značila da se uvjerljiva religija odvoji od praznovjerja. Vjerski život bi se trebao provoditi i koristiti jezikom zemlje domaćina. Očišćena tradicija trebala bi dostojno poštovati šire ljudsko znanje.

MAGNETSKA PRIVLAČNOST MODERNOSTI

Greenberg kaže da je dolaskom modernosti, vanjski svijet prestao biti inferioran i neprivlačan te je Židovima ponudio vrlo privlačnu alternativu koja je postala upravo magnetska i teško odoljiva. U tradiciji talmudskih komentarista Greenberg se poslužio parabolom u obliku vica da objasni sociološki fenomen. U ranim go-

dinama 20. stoljeća, a i kasnije, bilo je očito da što je osoba uspješnija i što je više integrirana u američko društvo, sklonija je imati ljevičarske vjerske stavove. Prema njemu, taj vic pričao se u židovskim zajednicama a glasi otprilike ovako: kad netko zarađuje 25.000 dolara na godinu ortodoksan je, s 50.000 postaje konzervativan, sa 100.000 obitelj se pridružuje reformiranoj sinagogi, s četvrt milijuna Židovi postaju unitaristi (kršćani), da bi se s pola milijuna prihoda pridružili Bahaima. Greenberg kaže da je to sociološki točna analiza: što je više Židov bio integriran u američko društvo, što je više bio prihvaćen i uspješan, to je više težio da se uklopi u očekivanja određene kulture domaćina. U praksi to je značilo da je bio to više spreman da se odrekne ili preispita svoju židovsku različitost.

Nadalje, Greenberg se obazire na čestu kritiku takvog ponašanja koja kaže da se ljudi “prodaju” za novac, te tvrdi da se to ne može promatrati kroz finan-

cijsku prizmu, već kroz sociološku: što su ljudi bili više izloženi magnetski privlačnoj dominantnoj kulturi to su spremnije prihvaćali ono najbolje iz nje. Kao tipičan primjer Greenberg navodi reformno židovstvo u Americi.

U postmodernom društvu pritisak društva na pojedinca da odabere jedan od dva svijeta u posljednjih dvadesetak godina u SAD-u postepeno je popustio. Mnogi slijednici različitih struja uvidjeli su da je bezuvjetnim prihvaćanjem jednog svijeta (bilo kojeg) židovstvo na gubitku. Postupak preispitivanje vjere postajao je sve više jednosmjernan i židovstvo je sve više gubilo. Gotovo svi su prihvatili stav da je takva cijena jednostavno previsoka.

Postmodernost omogućuje istodobno postojanje dva legitimna svijeta te omogućuje uvid da i židovski svijet ima svoje nezavisne vrijednosti koje treba sačuvati — ne samo da se židovske vrijednosti mogu smjestiti uz one iz vanjskog svijeta,

već se svjetovi mogu prilagoditi tako da se integriraju, te da razmjena ideja među njima postane dvosmjerna.

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA U POSTMODERNOSTI

Zaziranje od ideja modernosti ne događa se samo u židovstvu. Multikulturalizam nam daje mnogo snažniju filozofsku i obrazovnu alternativu u suočavanju s dva svijeta i potvrđuje postojanje alternativnog svijeta koji daje zdravstvenu i moralnu ravnotežu obima svjetovima. Tražeći mnogostruke vrijednosti, postmodernost dolazi do spoznaje da je sekularizam koji je sada dominantan, jednako opasan kao i religija koja je bila dominantna ranije. Većina Židova nisu se još uspjeli suočiti s opasnostima dominantnog sekularizma. Tako Greenberg navodi da danas u SAD-u većina Židova ima instinktivno negativne reakcije prema propovjednim aktivnostima raznih prozelitskih zajednica.

Potreba za ravnotežom snaga daje snažniji zamah idealu života u dva svijeta: svijet židovstva nije reduciran tako da prihvati drugi svijet, nego se priznaje kao nezavisan sa svim svojim vrijednostima. Novi kulturni uvjeti omogućili su neke obećavajuće mogućnosti, no one traže sofisticiran pristup. Židovstvo mora postati nezavisnije i pametnije kritično prema kulturi koja ga okružuje, tako da može sudjelovati u oblikovanju drugog svijeta, a ne samo prihvaćati ga. Prije postmodernizma, dvije su vodeće opcije tvrdile ili da pravo židovstvo nije ništa drugo nego najbolje iz modernog ili da je židovstvo protivno modernosti. Postmodernizam omogućuje izražavanje kritičkog pristupa u koje židovske vrijednosti daju temelj za nezavisnu prosudbu. Židovstvo postaje izvor kriterija koji mogu modificirati alternativne pozicije ili obrnuto. Situacija je puno više otvorena. Dakako ima i opasnosti.

RIZICI POSTMODERNOSTI

Usprkos novoj situaciji u kojem su dva svijeta jednakopravna, ne treba olako shvatiti rizike koji ostaju i u postmodernom pristupu. Činjenica je da modernost ostaje dominantna sila u većini svijeta, osobito u dijelovima koji se razvijaju i zaokupljeni su “stvaranjem” više nego nadzorom nove kulture. Ljudi se plaše stanja da većina misli drugačije, iako nisu nužno toga svjesni. U demokraciji većina vlada ne samo zato što ima više glasova nego zato što to znači da imaju određenu moralnu snagu. Manjina počine osjećati da, ako svi ti drugi ljudi misle drugačije, onda njihovo manjinsko mišljenje mora biti krivo. Druge opasnosti koju navodi Greenberg mogla bi se nazvati reliktom modernosti. Iako su sada dva svijeta jednako vrijedna, često se židovski svijet i dalje tretira inferiorno: financijski, socijalno ili kulturno.

Među najvećom opasnosti je opasnost račvanja, termin koji uvodi upravo Greenberg. On ga ovako tumači: budući da živimo u dva svijeta, riskiramo da si dozvolimo izreći stvari u jednom svijetu koje nisu uvjerljive u drugome. Engleski edukator Ronald Goldman (koji nije Židov) napravio je niz studija o dva svijeta u odnosu na englesku kršćansku vjersku edukaciju. Goldman daje primjer učitelja biologije koji je istodobno radio volonterski u crkvi kao vjeroučitelj. Jedne nedjelje učitelj je svojim učenicima objašnjavao Knjigu o Joni. Mjesec dana kasnije, na nastavi biologije, učitelj je uzgredno napomenuo da čovjek ne može preživjeti ako ga kit proguta. Učenik ga je pitao zašto je nedavno tako krasno tumačio priču o Jobu, da su mu učenici vjerovali, samo da bi je sad “raskrinkao” na biologiji. Učitelj je odgovorio da u crkvi kit može progutati čovjeka i zatim ga ispljunuti živog i zdravog, ali u školi ne. U tome je opasnost račvanja

svjetova prema Goldmanovom istraživanju: kriteriji činjenica i istine toliko su različiti u svjetovima vjerske i školske obuke da dovode do opasnih nuspojava.

Greenberg upozorava židovske edukatore na ovu opasnost. Zabilježeno je nerijetko da se učenici nakon 12 godina visokostručnog židovskog obrazovanja, samo tjedan dana nakon što odu na fakultet, posve odreknu cijelog židovskog sustava. Kako je to moguće? Učeničova reakcija rezultat je tog račvanja. Na fakultetu takve činjenice i interpretacije jednostavno nisu vjerodostojne. Šokiran spoznajnim neskladom, učenik “prebacuje” točke kulturne reference, ostavljajući vrijednosti Tore i tvrdnje njezinih autoriteta u svijetu svoje ješive i cijeli sustav židovstva puca poput balona od sapunice.

Račvanje prijeti da otme dvama svjetovima zajedničku snagu. Cijeli Greenbergov nazor temelji se na shvaćanju postavke da su Tora i vjerski identitet mnogo jači kada se židovska civilizacija može predstaviti kao jedna interpretacija i vodič u svim aspektima života u svijetu, a ne samo kao poseban samodovoljan zatvoreni svijet. Ovo dokazuje da židovstvo nije samo religija, nego totalna kultura, skup vrijednosti i nacionalnosti. Prisustvo dva integrirana svijeta nevjerojatno je pozitivno u prikazivanju židovstva kao žive suvremene zajednice. Račvanje je prijetnja da sruši sve te prednosti.

ZAVJETNA ZAJEDNICA — ODGOVOR NA IZAZOV POSTMODERNOSTI

Greenberg nudi model po kojem se može naći odgovor na izazove postmodernosti kroz koncept obrazovanja u židovskim školama koji naziva zavjetnom zajednicom. To bi bilo stvaranje integriranog zajedničkog okvira za oba svijeta. Židovstvo i Židovi u stalnoj su potrazi za savšenim, idealnim svijetom, no dok se taj ideal ne ostvari, Greenberg tvrdi da nam

Tora daje metodu kojom se mogu stvoriti otoci-modeli savršenstva, svojevrсни mini-svjetovi koji služe kao primjeri iz kojih se dobivaju smjernice i inspiracija za promjenu šireg svijeta. Klasična je židovska ideja da se stvori mikrokozmos u kojem će vrijednosti Tore prevladavati u cijelom društvu. Unutar tog mikrokozmosa Židovi daju primjer savršenstva koje će jednom biti postignuto i u širem svijetu. U tom smislu Greenberg se zalaže za takve škole koje nastavnicima daju šansu da stvore svijet u kojem će se ostvariti holistička zajednica.

Klasičan model savršenog svijeta, prema Greenbergu, bila je Bet Hamikdaš, jeruzalemski hram, mjesto gdje je Božja prisutnost bila najvidljivija. Što Hram čini za prostor, to Šabat čini za vrijeme. U tom smislu, škole mogu postati taj mali svijet koji predstavlja ravnotežu i primjerenu smjesu dva svijeta. U školskom okruženju nastavnik može stvoriti zajednicu: zavjetnu zajednicu (convental community) u kojoj nastavnici imitiraju Boga na tri načina. Prvo, ravnatelj je kreator mini-svijeta koji prikazuje židovske vrijednosti u svojem najboljem svjetlu i koji prikazuje kako se dva svijeta odnose na pozitivan način. Drugo, kao i Bog, nastavnici moraju prakticirati cimcum (samoograničenje). Naime, prema tal mudskom učenju, ono što omogućuje Zavjet s Bogom je to da Bog sebi stavlja ograničenja — cimcum. Bog ne čini sve sam, nego poziva ljude da uzmu središnju ulogu kao partneri u usavršavanju svijeta. To je ono što brit (zavjet, savez Izraela s Bogom) čini važnim. Bog sam sebe ograničava i poziva ljude da budu sukreatori svijeta i, kao pravi partneri, ljudi imaju svoja prava. To uključuje i tu čast da mogu i raspravljati s Bogom. Obje strane koje su ušle u zavjetni odnos imaju neotuđivo pravo koje se može opozvati samo zajedničkim pristankom. Ako ravnatelj napravi od škole takvu zavjetnu

zajednicu, onda će učenik osjetiti uvažavanje koje predviđa mesijanski svijet kojeg i židovstvo i modernost obećavaju.

Ako je zajednica stvorena u školi model židovstva u svojem najboljem svjetlu, onda može postati snažan primjer i inspiracija učenicima. Pa i kada je napuste, učenici će imati iskustvo ujedinjenog svijeta u kojem im židovstvo pruža totalno okruženje. Ključno je da se školski standardi vjerodostojnosti mogu suprotstaviti vanjskom okruženju i da se njihova vjerodostojnost zadrži i kad učenik krene na fakultet ili u šire društvo. Na kraju, ali ne najmanje važno, u savezu postoje i obostrane odgovornosti i uzajamna prava. Obje strane prihvaćaju da nisu njihove potrebe te koje su u središtu, nego potrebe boljitka zavjetne zajednice. Greenberg viziju zavjetne zajednice završava mišljenjem da je mali svijet, stvoren u školi, model okolnosti življenja procesa sporazumijevanja dva svijeta.

ZAVJETNA ZAJEDNICA U POSTMODERNIZMU

Značajno je za primijetiti da Greenbergov model zavjetne zajednice ne ulazi u pitanja pojedine varijante suvremenog židovstva. Greenberg smatra da je ovaj model jednako primjenjiv u raznim židovskim strujama i iako je njegov pogled prvenstveno temeljen na iskustvu u američkoj židovskoj zajednici, isti se može primijeniti i drugdje.

U svojim drugim radovima, Greenberg se osvrće na pitanje položaja židovske zajednice u europskim zemljama koje žive u multikulturalnom ili protomultikulturalnom društvu. Europa ima osobito teško iskustvo Holokausta, koje se pri ovim razmatranjima mora uzeti u obzir, mnogo više nego u SAD-u. Dapače, snažna kritika modernosti upravo proizlazi iz iskustva Holokausta i razni pristupi izazovima modernosti redovito padaju na testu odgovora kako je bilo moguće da

se to dogodi. Greenberg postavlja tezu da je upravo modernost omogućila Holokaust. Naime, predmoderni pogromi bili su tjerani mržnjom i sadizmom. Za razliku od toga, upravo je moderna tehnologija, masovni transport i birokracija omogućila provođenje ubojstva na masovnoj razini. No, Greenberg kaže da je Holokaust samo doveo do gubitka vjerodostojnosti modernizma, te podupire postmodernistički pristup. Slično tome, zajednice u srednjoj i istočnoj Europi koje su tijekom Holokausta i godina socijalističkog i komunističkog sustava decimirane i dugo vremena bile odvojene od židovske tradicije i kulture modernosti, imaju šansu u svojem preporodu iskoristiti negativna iskustva modernosti na Zapadu i prijeći na postmoderne koncepte. Greenberg ne ulazi u pitanja koliko je to provedivo.

Razvojem Europske unije, ukidanjem međudržavnih granica, ali i sve većom suradnjom različitih židovskih organizacija u Europi stvara se zajednički prostor djelovanja židovskih zajednica. Indikativan primjer je Europska unija židovskih studenata koja podupire mobilnost židovskih studenata u Europi i omogućuje transfer ideja i aktivnosti u zemljama Europe. Razvoj postmoderne židovske zajednice olakšava suradnju između židovskih zajednica raznih zemalja i izvan EU.

Kritičari Greenbergovih stavova zamjeraju mu više njegove pozicije prema nekim ključnim pitanjima židovstva, kao što je Greenbergov koncept “dobrovoljnog zavjeta” odnosno njegov tvrdnje da nakon Holokausta obaveze zavjeta postaju fakultativne i da ih Židov može odabrati prema svojoj dobroj volji, dok su kritike njegove koncepcije položaja židovske zajednice u postmodernom društvu te pogotovo njegove koncepcije odgoj u “zavjetnim zajednicama” mnogo manje kritizirane.

RABINOV ZADATAK: SPASITI ŽIDOVSKU KULTURU DAMASKA

PIŠE: J. C.

Stotine požutjelih knjiga, mapa i rukopisa gomilaju se u malom i skromnom stanu u Izraelu. Sve ih je sakupio rabin Moshe Chadid u pokušaju da ostvari svoj životni zadatak: da očuva židovsko nasljedstvo Damaska i spriječi da ta veličanstvena i jedinstvena kultura padne u zaborav. Rabin potpuno sam radi ogroman posao, posao koji inače rade brojni znanstvenici u velikim institucijama.

“Imam sveti zadatak a to je da nasljedstvo mojih predaka predam mojoj djeci i unucima. To nije posao, to nije profesija. Jednostavno, moji djedovi iz Damaska koriste moj glas kako bi pričali svoje živote”, objašnjavao je rabin u razgovoru za izraelske novine Yedioth Ahronoth.

Mali stan ima i ime: Institut Shaar Binyamin za istraživanje i obnovu nasljedstva Židova iz Damaska. Rabin Chadid živi svoj zadatak i odbio je ponude brojnih organizacija koje su mu nudile zgradu, proračune za istraživanje i pomoć stručnjaka.

“Razlika između mene i povjesničara je ta da su oni patolozi dok sam ja kardiolog. Oni otvaraju srce i — prema svome shvaćanju — daju objašnjenja o tome kako je srce radilo u prošlosti, dok se ja bavim srcima koja kucaja i čak i onda kada postanu slaba, znam zašto nisu prestala kućati”, dodaje.

FOTOGRAFIJA: RABINOV ZADATAK —
SINAGOGA U ALEPU

Rabi Chadid rođen je u Argentini prije 53 godine u židovskoj obitelji sirijskog podrijetla i odgojen je u duhu stare sirijske židovske zajednice. Kada je nakon sklapanja braka stigao u Izrael, posvetio se vjerskim studijima a onda mu je prije desetak godina pristupio meksički poslovni čovjek iz bogate židovske obitelji Assa s neobičnim zahtjevom. Rekao mu je kako deseci tisuća Židova iz Damaska, koji danas žive u Izraelu, SAD-u, Meksiku i

Argentini, nemaju autentični molitvenik s posebnim i jedinstvenim zakonima i verzijama molitvi te drevne zajednice. Možda bi rabin bio spreman oživiti tradiciju?

I tako je počelo. Ubrzo nakon toga objavljen je veličanstveni molitvenik nazvan Shaar Binyamin, u izdanju Instituta Ahavat Shalom. Knjiga je postala hit, a njezin uspjeh doveo je do objave drugih molitvenika, uključujući i Hagadu te molitvenik sa stotinama objašnjenja

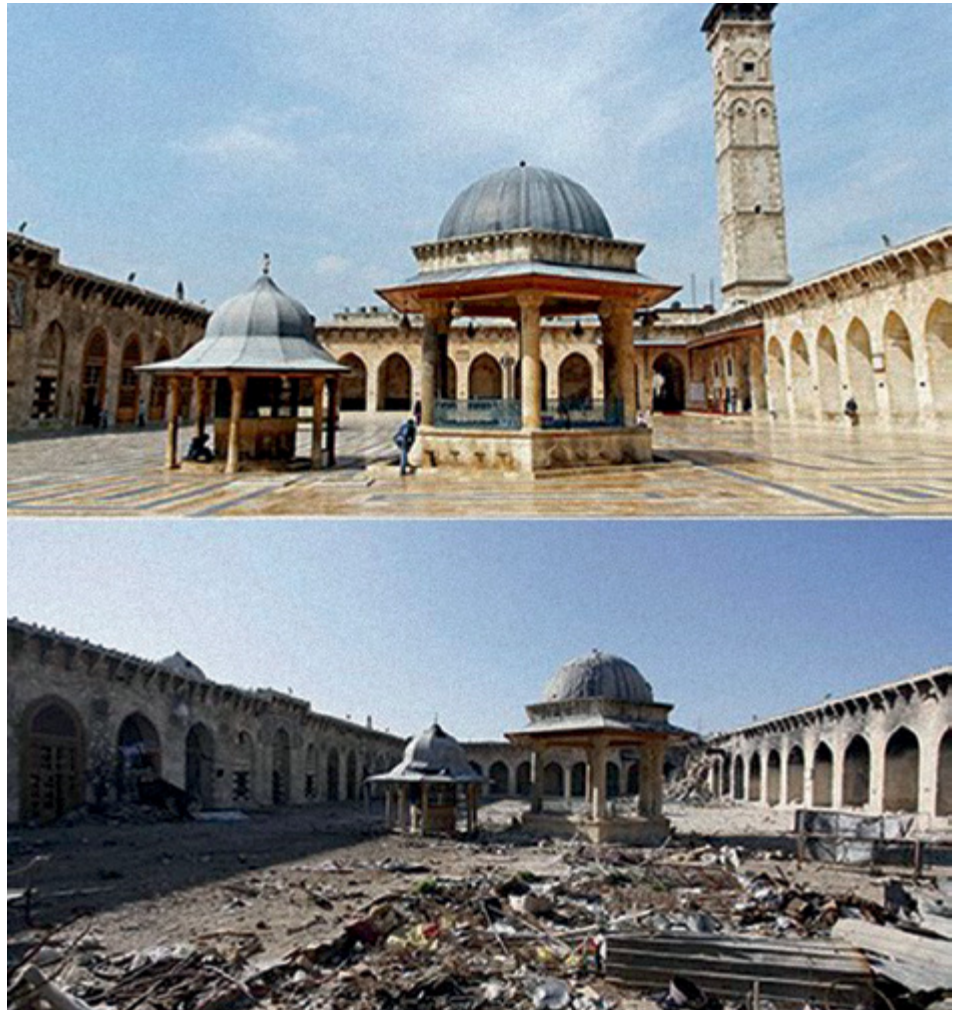
velikim umova iz Damaska, prilagađenih mladoj generaciji. Sve knjige objavljene su i u izdanju u španjolskom prijevodu. Mladi ljudi, pripadnici treće generacije u Izraelu, čiji su pradjedovi bili rođeni u Damasku, dolaze danas u stan rabi- na Chadida i postavljaju pitanja o svojoj obitelji, o sebi.

“Ne pokušavam ih natjerati da postanu religiozni. Samo poglašavam zvuk kako bi oni mogli čuti točno onu muziku koja svira u njihovim srcima. Kada dolaze saznati nešto o svojim obiteljima, nešto se događa u zraku što se ne može objasniti”, priča rabin.

DREVNA ŽIDOVSKA ZAJEDNICA SIRIJE

Sirijski Židovi živjeli su na području današnje Sirije od davnina a mogu se podijeliti na dvije skupine: jedna skupina su Židovi koji su tamo živjeli još od davnih vremena (nazivaju se Musta'arabi Židovi ili Mizrahi Židovi, što je pojam za Židove s Bliskog istoka ili sjeverne Afrike) a druga skupina su Sefardi koji su došli u Siriju nakon što su u 15. stoljeću protjerani iz Španjolske i Portugala.

Velike židovske zajednice postojale su stoljećima u Alepu i Damasku, te neke manje zajednice u drugim sirijskim gradovima. Damask, vjerojatno najstariji stalno naseljeni grad na svijetu, spominje se u Bibliji, Talmudu i svicima s Mrtvog mora kao Dammesek. Židovi su u Damasku bili ugledni trgovci, a obnašali su i brojne ugledne funkcije. Grad Alepo bio je centar židovskog učenja u Siriji. Sirijski Židovi, posebice oni iz Alepa, zaslužni su za brojne inovacije u muzici i razvili su jedinstvenu liturgijsku tradiciju koja se zove maqam ili melodijski uzorak. Sirija je u 15. stoljeću primila veliki broj židovskih izbjeglica iz Španjolske i Portugala koji su se vrlo brzo integrirali u društvo, usprkos razlika u jeziku i kulturi. Veliki broj Sefarada bili su ugledni rabini koji

FOTOGRAFIJA: RABINOV ZADATAK — SINAGOGA U ALEPU

su se s vremenom popeli na sam vrh židovskog društva u Siriji.

U 20. stoljeću veliki broj sirijskih Židova emigrirao je u SAD, Latinsku Ameriku i Izrael. Najveća zajednica sirijskih Židova nalazi se u Brooklynu, a procjenjuje se da ima 75.000 članova. Prema podacima iz 2012. u Siriji je bilo samo 22 Židova. S obzirom na užasan rat koji već godinama bijesni u Siriji, od velike drevne zajednice vjerojatno više ništa nije ostalo.

Rabin Chadid je nedavno završio ono što smatra svojim najvećim projektom: oživio je Baqashot, zbriku molbi, pjesama i molitvi koje su članovi zajednice pjevali u svojim sinagogama u glavnom gradu

Sirije svakog petka navečer. Baqashot je bio važan dio židovske zajednice Damaska, ali i drugih zajednica Mediterana. Svakog petka, tijekom nekoliko stotina godina, Židovi Damaska su se okupljali i pjevali pjesme od ponoći pa sve do zore.

“Ovo je posao za buduće generacije, a ja od toga nisam zaradio niti novčića. Jednostavno moje pretke dovodim u današnjicu, predstavljam ih našoj generaciji i oni pjevaju i plešu. Ponovno su živi! Shvaćaš li koliko je to važno?“, zaključio je.

Sirijski Židovi više ne žive u Siriji, ali njihov ogroman doprinos judaizmu i židovskoj civilizaciji nastavit će živjeti.

MOŽE LI DJEČAK BITI RABIN?

PIŠE: K. L.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA,
MOSHE RAZIEL SHARIFY

Četnaestogodišnje čudo od djeteta Moshe Raziél Sharify iz Izraela izazvao je pravu buru kada je prije nekoliko godina zatražio da bude zaređen za rabina i da tako postane najmlađi rabin u Izraelu, a vjerojatno i u svijetu.

Dječaka je testiralo deset uglednih starijih rabina koji su detaljno ispitivali njegovo znanje o židovskim zakonima, i svi su bili impresionirani širinom i dubinom njegova znanja kao i njegovim intelektualnim sposobnostima. Svi su složili da se bez sumnje radi o geniju, ali neki od njih u tom trenutku nisu bili svjesni da dječak ima samo 14 godina. Sharifyev put prema rabinatu ipak je prepun kontroverzi. Glavni sefardski rabin Shlomo Amar tada je bio čvrst u svojem stajalištu da se Sharify ne može kandidirati za rabinat dok ne napuni 22 godine.

Glavni aškenaski rabin Yona Metzer, s druge je strane podržao Sharifyev zahtjev da postane rabin sa samo 14 godina.

Oded Weiner, direktor Glavnog rabinata u Izraelu kazao je da je prije puno godina donesena odluka vijeća Glavnog rabinata da se nitko s manje od 22 godine ne može kandidirati za rabina. Prema njegovim riječima, Glavni rabinat znao je razmatrati molbe kandidata kojima je nedostajalo samo nekoliko mjeseci do 22 rođendana, ali ne i molbe mlađih kandidata. Objasnio je međutim da se radio o unutarnjoj odluci, a ne o formalnom pravilu.

Sharifyev otac Nisan Sharify, doktor prava, kazao je da će uložiti tužbu Visokom sudu tražeći da se na temelju provedenih testova i zaključaka rabina — udovolji zahtjevu njegova sina.

“Ne postoji pravilo koje kaže da kandidat mora imati 22 godine da bi postao rabin”, objasnio je dodajući da se njegov sin, čak i da postane rabin u dobi od 14 godina, neće moći baviti pitanjima braka i razvoda jer je to nešto što samo rabin koji je dayan (sudac židovskog vjerskog suda) može raditi. Nisan Sharify upozorio je da je veliki broj velikih rabina bio zaređen u vrlo mladoj dobi. Jedan od najvećih rabina u modernoj povijesti, rabin Ovadia Yosef, zaređen je s 19 godina, a rabin Hafety Haim sa 17 godina. Neki ugledni rabini priznaju da

je Moshe Raziél Sharify pravo čudo od djeteta te vjerojatno genij kakav se rađa samo jednom u generaciji. “Ali što je tako hitno? Zašto ne može pričekati?”, pitaju se začuđeno.

Moshe, miran, skroman i dobro odgojen dječak odrastao je u domu u kojem su se poštivala vjerska pravila. Obitelj ima još petoro mlađe djece. Njegova majka Ronit (s doktoratom iz političkih znanosti sa Sveučilišta Bar-Ilan) dijete je libijskih Židova koji su u Izrael imigrirali pedesetih godina 20. stoljeća dok je njegov otac Nisan potomak iračkih Židova.

“Moj sin Moshe je odrastao čovjek u tijelu dječaka”, kaže Nisan. Kada je Moshe imao samo godinu dana, sjeća se njegov otac, svaki puta kada bi prošao pored slike na kojoj je bio prikazan rabin rekao bi: “Evo rabina”. Mali Moshe najviše je volio vrijeme provoditi u sinagogi.

Moshe je već u vrlo ranoj dobi pokazivao iznimnu inteligenciju. Kada je imao 10 godina osvojio je kviz iz poznavanja Biblije u Netanyi, a godinu dana kasnije bio je pobjednik tog kviza na nacionalnoj razini.

Visoki sud u Izraelu odbio je tužbu Mosheovog oca. Moshe tako čeka da naraste a u međuvremenu uči i stječe nova znanja. Ljeta provodi u Safedu, njegovom “omiljenom mjestu”, a kada ne uči voli plivati i igrati nogomet sa svojim prijateljima.

NEOBIČNI RABINI

PIŠE: M. H.

Na spomen riječi “rabin” u našim se glavama zasigurno pojavi slika starijeg, sijedog muškarca s bradom, crnim šeširrom... Ali danas u 21. stoljeću ne odgovaraju svi rabini takvoj mentalnoj slici. Uz žene-rabine, koje smo već predstavili, popis “neuobičajenih” rabina, prilično je zanimljiv. Danas postoje rabini homoseksualci, rabini crne boje kože... popis je dug.

Proces prihvaćanja deklariranih LGBT Židova u rabinske škole započeo je 1984. kada je Rekonstrukcionistički rabinski koledž odlučio prihvaćati Židove koji žele postati rabini bez obzira na seksualnu orijentaciju. Lionel Blue postao je rabin 1960. i bio je prvi britanski rabin koji se javno izjasnio kao homoseksualac, Linda Holtzman bila je prva deklarirana lezbijka koja je radila kao rabin u SAD-u.

Rabin Steven Greenberg često se naziva prvim javno deklariranim homoseksualnim ortodoksnim rabinom. Nakon završene ješive primijetio je da ga privlače žene ali i muškarci. Zbunjen, obratio se rabinu Yosefu Sholomu Ellashivu, koji mu je navodno rekao: “Dragi moj prijatelju, ako te privlače i muškarci i žene znači da imaš dvostruku snagu ljubavi. Koristi ju pažljivo”. Greenberg je shvatio da je gay, a o svom je putu napisao knjigu “Wrestling with God and Men: Homosexuality in the Jewish Tradition”. Među zanimljivim neobičnim rabinima su i rabini crnci. Jedan od njih rođak je trenutačne prve dame SAD-a Michelle Obame — rabin Capresa Funnye iz Chicaga prvi je “glavni crni rabin” 21. stoljeća i duhovni vođa Židova-crnaca, čija se zajednica prostire na SAD, Karibe, Juž-

no-afričku republiku, Ugandu i Nigeriju. Rabin Funnye konvertirao je na židovstvo i vodi Etiopsku hebrejsku kongregaciju Beth Shalom Bnai Zaken. Svojim članovima često prenosi misli velikih rabina, ali i misli Malcolma X-a, a njegova je sinagoga u Chicago jedna od najpopularnijih židovskih kongregacija u zemlji.

Alysa Stanton svojedobno je preplavila američke medije kada je postala prva crnkinja koja je dobila posao rabina u SAD-u i preuzela svoju prvu kongregaciju — Židove okupljene oko male sinagoge u Greenville u Sjevernoj Karolini.

Ovo je bio samo jedan mali izbor “neuobičajenih” rabina...ostale ostavljamo za neku drugu priliku.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB: ZA DJELATNOST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

- I. VESNA JELINEK (ŽENEVA), U ZNAK SJEĆANJA NA DRAGU VLASTU KOVAČ — 200,00 CHF

ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB:

- M. MILA AJZENŠTAJN STOJIĆ, U SPOMEN NA DRAGOG SUPRUGA DR. JERONIMA STOJIĆA I RODITELJE ELZIKU I MILČEKA — 300,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA:

- OBITELJ SINGER U SPOMEN NA IVIGU SINGERA — 300,00 KN
- ŽELJKO ĐURAČIĆ — 500,00 KN

RIŽARNA — NAJJUŽNIJI LOGOR EUROPE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Pri spomenu grada Trsta prvo nam u sjećanje dolaze brojne trgovine koje su na tisuće ljudi iz bivše Jugoslavije obilazile u potrazi za sportskom opremom, trapericama, satovima i “špecerajom”. No najveća jadranska luka krije i neka druga sjećanja: Rižarna u centru grada odzvanja tugom i užasom iz razdoblja Drugog svjetskog rata. Jer Holokaust se nije događao samo u Hitlerovoj Njemačkoj, okupiranoj Poljskoj, kvislinskoj Hrvatskoj ili Rumunjskoj — bilo ga je i na talijanskom tlu. No, uvriježeno mišljenje da Talijani nisu provodili genocid nad Židovima može se djelomično potvrditi, ali su zato u Trstu, u tamošnjoj satelitskoj Talijanskoj Socijalnoj Republici držali logor smrti, najjužniji u Europi. Blizina područja naseljenog Slavenima kao da je plašila Talijane i poticala na veći teror prema stanovništvu nego u nekom drugom kraju Italije. Slovenci i Hrvati bili su za njih niža rasa, a Židovi još niža. Od 1938. na snazi su rasni zakoni, a upravo je u Trstu 1942. godine osnovan fašistički Centar za proučavanje židovskog problema koji je sproveo sistematično popisivanje lokalnih Židova. Potom su uništene židovske trgovine i poznata sinagoga.

Kada je u rujnu 1943. godine fašistička Italija kapitulirala pred Saveznicima,

FOTOGRAFIJA: RIŽARANA — NAJJUŽNIJI LOGOR EUROPE

ma, Mussolini se uspio izvući i pobjeći na sjever gdje je od manjeg teritorija koji su kontrolirale snage Wehrmachta osnovao svoju satelitsku državu. Istočni dio (Furlania, Istra, Gorica) bio je pod izravnom kontrolom Trećeg Reicha. Na mjestu kompleksa nekadašnje ljuštionice i sušare riže, u trščanskoj četvrti San Sabba, stvoren je Polizaihaftlager

(zatvorski policijski logor) za talijanske vojnike koji se uskoro pretvorio u logor smrti. Žrtve su bili talijanski antifašisti, Židovi, Slovenci i Hrvati iz Istre i sjevernog Primorja. Čuvari logora bili su iz posebnog ss odjela, iz redovnih postrojbi, a dijelom dragovoljci. U logoru su postojali uredi, postolarska radionica, krojačnica, vojarna. Logor je izgledom

i načinom rada imitirao one u Poljskoj. Kakva je trebala biti namjena logora vidljiva je odmah iz odredbe o postavljanju Christiana Wirtha, prijašnjeg zapovjednika Treblinke i Sobibora. Kada su “Divljeg Christiana” ubili talijanski partizani, naslijedio ga je August Allers koji se proslavio ulogom u Operaciji T4 (eutanazija invalida i psihičkih bolesnika). No, glavno lice svih zločina bio je rođeni Trščanin Odilo Globus Globocnik, strah i trepet sjevernog Jadrana. Logor je počeo s radom prvih mjeseci 1944. godine.

Po dolasku u logor, zatvorenici bi najprije bili smješteni u groznoj “Ćeliji smrt”, prostoriji iz koje su birani oni koje će najprije ubiti. Mala prostorija kamenih zidova ispisana je brojnim imenima koje su urezivali sami zatvorenici. Jedini prozor koji je gledao na dvorište nije pružao ugodan pogled — u vidokrugu se nalazilo stratište gdje su fašistički odredi smrti odrađivali svoj “posao”. Ostale bi logoraše razmjestili u 17 malih ćelija u kojima je stalo po šest logoraša. Tu se vršila tortura i selekcija za egzekuciju. Bilo je to predvorje krematorija. Najčešće su tu bili politički zatvorenici, Židovi i partizani. Logoraši nisu mogli izaći, oprati se ili obrijati, čak ni presvući rublje. I tako po 5 — 6 mjeseci. Uši su prekrivale tijela logoraša, a svijetla bi dobili samo na pola sata. Oni koji su tu bili zatvoreni živjeli su u nekoj simbiozi sa mjestom pogubljenja i krvnicima. Židove bi deportirali u Auschwitz, Ravensbrück, Bergen-Belsen. To se dogodilo i s većinom uhvaćenih Židova s otoka Raba koji se u rujnu 1943. godine nisu na vrijeme prebacili partizanima.

Točan broj zatvorenika koji su prošli kroz logor nikad neće biti poznat — procijenjuje se da ih je bilo između 21 i 25.000. Ubijanjem u zatvorenom kamionu s ispušnom cijevi, u plinskim komorama, strijeljanjem, premlaćivanjem ili mučenjem, ubijeno je četiri do pet

tisuća ljudi, a potom većinom spaljeno. Za vrijeme egzekucija, paljeni su motori automobila, puštala se glasna muzika ili čak huškani psi da laju. Bili su to svima poznati znaci da se pristupilo ubijanju ljudi. Logorski krematorij pokrenut je 4. travnja 1944. i bio je jedini na tlu Italije. Tragova o logoru je vrlo malo, zadnjih dana travnja nacisti su započeli s uništavanjem, raznijeli su krematorij i logorske zgrade, a dokumentaciju spalili. Na mjestu srušene spalionice pronađeni su tragovi ljudskog pepela i kostiju. Ostala su samo sjećanja: “U samici sam bio zatvoren potpuno sam. Bila je jako tamna i vlažna. Kroz otvor na vratima davali su nam hranu. Kad smo vidjeli da nije bilo stražara, međusobno smo razgovarali i pitali tko je tko u samicama. Vidjeli smo da na dvorištu spaljuju leševe. Spaljivali su ih do zadnjeg dana i sve je smrdilo na spaljeno meso. Na zidu samice noktima sam nešto narisao te napisao ime i prezime i datum rođenja, kako bi po oslobođenju pronašli gdje sam skončao”, piše na samici broj 17. Takvih je sjećanja mnogo i nacisti ih nisu uspjeli izbrisati. Poslužila su kao svjedočanstva zločina i terora koji se pokušao zataškati. Jedna logorašica vidjela je što se događalo zadnjih dana: “U Rižarni sam bila do kraja, dok se Nijemci nisu razbjegli. Moglo se čuti strašno strijeljanje. Svi smo morali sve stvari naslagati na kamione koje su potom ss-ovci odvezli. Među njima je bio neki Rus ili Ukrajinac za kojeg se govorilo da je jako zao. Kada smo sve složili, pitao nas je da li nam je bilo jako grozno i da velimo ako nas netko pita da nije bilo tako grozno. Potom su nam dali osobne iskaznice i rekli nam da idemo kućama i da kažemo da su s nama dobro postupali”. Zapovjednik logora Globocnik pobjegao je u Alpe, no uhvaćen je te je počinio samoubojstvo.

U Trst 1. svibnja 1945. ulaze oslobodilačke partizanske jedinice JA čime je pre-

stala fašistička vlast. Nakon 40 dana Trst je evakuiran od jugoslavenskih vojnika, a nakon završetka Trščanske krize, grad je 1954. pripao Italiji. Dekretom predsjednika Saragata 1965. godine, Rižarna je postala državni spomenik — jedini primjer koncentracijskog logora u Italiji. Deset godina kasnije je obnovljena te je postala muzej. U muzejskom postavu nalaze se i predmeti trščanskih Židova te fotografski materijal među kojim su prikazi devastirane sinogoge. Muzej je otvoren za javnost i često ga posjećuju talijanski, slovenski i hrvatski učenici, studenti. Zanimljivost je i da se Muzej Risiera di San Sabba nalazi na adresi Via Giovanni Patalucci 5, nazvanoj po poznatom Pravedniku među narodima.

FOTOGRAFIJA: RIŽARANA
— NAJUŽNJI LOGOR EUROPE

DUGA I BOGATA POVIJEST MAKABIJA

PIŠE: FREDI KRAMER

FOTOGRAFIJA: DUGA I BOGATA POVIJEST MAKABIJA, DR. MAX NORDAU

U svijetu vrlo poznato sportsko društvo Makabi osnovano je 1906. godine u Palestini. Ta međunarodna židovska sportska organizacija djeluje na pet kontinentata, u više od 50 zemalja s nekih 400.000 članova i sastoji se od šest konfederacija: Makabi Izrael, Europska Makabi konfederacija, Konfederacija Makabi Sjeverne Amerike, Konfederacija Makabi Latinske Amerike, Makabi u Južnoj Africi i Makabi Australije. Ime Makabi dobiveno je po Makabejcima koji su se borili za nezavisnost i pokrenuli ustanak protiv Antioha IV. Epifana.

Makabijada je sportsko natjecanje u Izraelu poput Olimpijade. Svjetska unija Makabi stvorena je na 12. Svjetskom židovskom kongresu u Karlovym Varyma 1921. Tada su židovski sportski čelnici odlučili osnovati jednu krovnu organizaciju za sve židovske sportske udruge. Njezini glavni ciljevi definirani su “da potiču tjelesni odgoj, vjeru u baštinu židovskog naroda, te (da ćemo) aktivno raditi na obnovi naše zemlje i za očuvanje našeg naroda”.

Već puno prije ove odluke, židovski sportski klubovi osnovani su u istočnoj i srednjoj Europi. Prvi takav klub osnovali su 1895. godine u Carigradu njemački i austrijski Židovi čije je članstvo u drugim sportskim klubovima bilo odbijeno. Dvije godine kasnije osnovano je židovsko sportsko društvo haGibor u bugarskom Plovdivu, a 1898. osnovani su židovski klubovi u Berlinu i Budimpešti. Klubovi koji su uslijedili dobili su ime po Bar Kohbi ili hebrejska imena poput haKoah ili haGibor, što je simboliziralo snagu i junaštvo. Jedan od temeljnih premisa osnivanja tih klubova bio je židovski nacionalizam. Koncept je da Židovi nisu čini samo vjerski entitet, nego i onaj koji se temelji na zajedničkom povijesnom i socijalnom podrijetlu, koji imaju posebne kulturne i psihološke pojmove, sačuvane sve do današnjih dana.

Prvi židovski gimnastički klub osnovan je 1906. godine u tadašnjoj Palestini

a kasnije su takvi klubovi počeli nicati i u drugim gradovima. Do 1912. godine svi su se oni pridružili Makabi Federaciji Izraela. Makabi je bio član engleskog Nacionalnog vijeća mladih, koji promiče osobni i socijalni razvoj mladih ljudi.

Ideja za osnivanjem nacionalne sportske organizacije, dobila je naročiti zamah 1898. godine na Drugom cionističkom kongresu u Baselu, nakon nadahnutog govora poznatog cionističkog vođe Dr. Maxa Nordaua koji je tom prilikom rekao: “Povijest našeg naroda odnose se na činjenicu da smo jednom bili fizički jako jaki, ali danas to nije slučaj. Drugi su nas uspjeli fizički iscrpiti. Oni su Židove ugurali u Srednjem vijeku u geta, u tugu slabića, gdje se u uskim ulicama geta nisu mogli dobro i uspješno braniti. Nitko nam ne može poreći potrebnu fizičku aktivnost, toliko potrebnu da bi naša tijela opet bila zdrava i jaka. Mi ćemo razviti široka prsa, jake ruke i noge, hrabar izgled. Mi ćemo opet biti ratnici. Ono što nedostaje, fizički će se razvijati kroz vježbe. No, naš oporavak za zdravlje nije samo tijelo, već i duh, jer kao što će Hebreji postići više dostignuća u sportu, tako će se ujedno znatno poboljšati i naše samopouzdanje. Hebrejski sportski klubovi sve više cvatu i idu uspješnim putem naprijed”. Ciljevi i ambicije pokreta bili su sažeti u jednoj rečenici: “Zdrav duh u zdravom tijelu”.

Od 1909. godine slični klubovi nastali su Petah Tikvi, Jeruzalemu i Haifi. Svi ti

THE 20TH MACCABIAH 2017

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, DUGA I BOGATA POVIJEST MAKABIJA

klubovi bili su ujedinjeni u Makabi federaciju za gimnastiku u "Eretz Yisraelu". Bilo je to ujedno prvi put da su uspostavljeni dobri odnosi između europskih klubova i onih u današnjem Izraelu. Do ljeta 1914. židovska gimnastičarska organizacija imala je već 30 društava organiziranih u šest regija: Njemačke, Zapadne Austrije, Galicije, Turske i Eretz Yisraela.

Na 12. Svjetskom židovskom kongresu u Karlovym Varyma u tadašnjoj Čehoslovačkoj, tajništvo židovskih sportskih čelnika odlučilo je osnovati jednu krovnu organizaciju za sve židovske sportske udruge s nazivom Makabi svjetska unija. Za predsjednika je izabran Nijemac Heinrich Kuhn, a Makabi je djelovao

kao sastavni dio Svjetskog cionističkog pokreta, sa sjedištem u Beču. U tom zlatom razdoblju, Makabi je procvjetao u 22 regije s više od 100.000 članova.

Na Svjetskom Makabi kongresu održanom 1929. godine u Čehoslovačkoj odlučeno je osnovati pokret mladih "Makabi Hatzair", čiji je cilj bio da mladima, uz sportske aktivnosti, osigura i drugu obuku, poput izviđanje, kamp obuku i drugo. Glavni cilj bio je potaknuti obrazovne programe za pomoć židovskih cionista kroz kulturne i sportske aktivnosti.

RAĐANJE ZAGREBAČKOG MAKABIJA

U tu makabejski kvalitetnu sredinu, vrlo brzo se uključio i zagrebački Maka-

bi. Glavno središte svekolike aktivnosti Židova u hrvatskom sportu bio je grad Zagreb. Početkom 20. stoljeća, Židovi su djelovali u nekoliko najistaknutijih zagrebačkih nogometnih klubova HAŠK-u, Građanskom i Concordiji.

Židovsko gombalačko društvo osnovano je početkom drugog desetljeća prošlog stoljeća, u doba kada je sport općenito, pa i u Zagrebu, bio tek na početku. Tako je HAŠK osnovan 1903., Concordija 1906. a najveći i najpopularniji nogometni klub Građanski 1911. godine. Osnivanjem židovske općine u Zagrebu 1806. sve je više kulturnih, dobrovoljnih i staleških društava u kojima se nastojalo što bolje učvrstiti židovski

identitet. Tako se u to doba počelo poticati i osnivanje židovskoga društva koje bi se bavilo sportskom djelatnošću. Budući da su tu inicijativu svesrdno podržavali brojni članovi Općine, prije 103 godine osnovano je u Zagrebu Židovsko gombalačko sportsko društvo.

Sastanak Inicijativnog odbora održan je 23. ožujka 1913. godine pa se ta godina uzima kao godina osnivanja Društva, iako je osnivačka skupština održana 25. siječnja 1914. godine. Najzaslužniji za tu hvale vrijednu akciju bili su dr. Otto Braun, dr. Dragutin Zwieback, Julio Koenig, Hinko Graf, Aleksandar Licht, Hugo Slesinger i Adolf Licht. Godine 1920. poslije spajanja s omladinskim sportskim društvom, društvo dobiva ime Makabi.

Prvi predsjednik zagrebačkog Makabija bio je dr. Dragutin Zwieback, a uz njega su u prvom odboru bili dr. Otto Braun, Zlatko Rosenberg, dr. Hinko Loewy i David Stern. Ti pravi pioniri-osnivači svojom su inicijativom i neumornim radom znatno pridonijeli da su u Zagrebu osnovali jedno od najelitnijih i najsređenijih sportskih društava. Postepeno su se od početne gimnastičke sekcije razvijala i osnivale i druge sekcije: laškoatletska, nogometna, mačevalačka, teškoatletska, skijaška, stolnoteniska, teniska i hokejaška sekcija. Najplodnije razdoblje Makabija bilo je od 1923. do 1937. kada su društvo vodili predsjednik Julio Koenig i tajnik dr. Samuel Deutsch.

Najstarija, najvažnija i najmasovnija sportska disciplina u zagrebačkom Makabiju bila je gimnastika. S njom se počelo u neuglednoj podrumskoj vježbaonici Evangelističke škole u Gundulićevoj ulici 28, a nastavio rad pod daleko boljim uvjetima 1926. u novoj dvorani u Palmotićevoj 22. U prvo vrijeme učitelj makabijevih gimnastičara bio je Rudolf Vrhovec, a od 1929. do 1941. prof. Milan Janković. Njegovi najbolji đaci bili su Dragutin Pfeifer, Milan Blažić, Adolf

Licht, Lujo Weissman, Samuel Deutsch i Milan Freiburger.

Nogometna sekcija Makabija osnovana je na poticaj članova HAŠK-a dr. Ivana Spitzera, Milana Šorša, Hermana Šlosbergera i Alfreda Klamera 30. studenoga 1919. godine u vrijeme kada je ponovno oživio rad Društva prekinut Prvim svjetskim ratom. Jezgru prve momčadi čini su istaknuti,iskusni nogometaši koji su do osnivanja nogometne sekcije igrali u drugim zagrebačkim klubovima, pa je stoga prva momčad Makabija od samog početka bila pri vrhu zagrebačkog nogometnog podsaveza. Makabi je u Kraljevini Jugoslaviji bio jedini klub čiji su članovi bili isključivo Židovi. Makabi je uvijek imao odlične trenere, a najpoznatiji su bili Karel Koželuh, istodobno i trener HAŠK-a, Danko Premerl, reprezentivni nogometaš HAŠK-a, Concordije i Građanskog, te internacionalac HAŠK-a Branko Kunst. U nogometnoj momčadi bilo je i nekoliko istaknutih nogometaša od kojih su neki dosegli rang gradskih reprezentativaca. Pavao Loew je čak igrao tri utakmice za državnu reprezentaciju na Balkaniji 1933. godine u Bukureštu.

Posebno se u zagrebačkom Makabiju njegovao mačevalački sport, koji je naročito napredovao dolaskom profesionalnog učitelja Dantea Gallantea, pod čijim su stručnim vodstvom makabijevi mačevaoci postajali državni prvaci. Stolnoteniska sekcija bila je u ekipnoj i pojedinačnoj konkurenciji stalo u vrhu zagrebačkog i državnog stolnog tenisa. Manje više, u svakoj sekciji bilo je istaknutih reprezentativaca i rekordera, kao Leo Polak u boksu, Koloman Schneller, Miroslav Dobrin, Zdenko Kraus i mnogi drugi. Židovi su bili vrlo aktivni djelatnici zagrebačkog, hrvatskog i jugoslavenskog nogometnog saveza. Čak trojica predsjednika NK Građanskog bili su Židovi, članovi Makabija Hinko Rosenberg, Željko Berger i Vladimir Premru, a Gustav

Deutsch bilo je godinama dopredsjednik kluba s najvećim radom i rezultatima u stvaranju najveće slave najpopularnijeg zagrebačkog nogometnog kluba.

PONOVNI UZLET NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Kada su Adolf Hitler i nacisti došli na vlast 1933., sjedište centralnog ureda Makabije prebačeno je u London. Napadom Njemačke na Europu, židovske zajednice i klubovi su bili zabranjeni i puno je makabejaca-sportaša bilo uhićeno i poslano u koncentracijske logore. Tako su mnogi Makabi klubovi osnovani u Europi nestali u Holokaustu. Samo klubovi u Velikoj Britaniji i Finskoj ostali su otvoreni u razdoblju od 1939. do 1945. Brojni članovi Makabija u zemljama koje su pale pod nacističku vlast borili su se u raznim grupama otpora ali ih je nažalost najviše ubijeno. Samo nekoliko stotina uglavnom studenata i mlađih ljudi, koji su studirali su savezničkim zemljama kada je počeo rat, bili su u mogućnosti pridružiti se savezničkoj vojsci. Ipak, čak i u najmračnijem razdoblju, inspiracije je Makabijcima uvijek izazivala vedrina i nadu.

Ubrzo nakon rata Makabi ponovo cvijeta u cijelom slobodnom svijetu. Pokret se proširio u Latinskoj Americi, Kanadi i SAD-u. Do kraja 1980., aktivnosti pokreta oživjele su čak i u SSSR-u gdje su klubovi bili zatvoreni punih 70 godina. Danas je Makabi aktivan gotovo u svim dijelovima svijeta od Škotske i Skandinavije do Portugala i do grada Kabarovskog na ruskom dalekom istoku.

Veliki je broj svjetskih prvaka i vlasnika svjetskih rekorda koji su se natjecali minulih desetljeća na Makabijadama. Svi su oni ponosni na svoje sportske početke i nastupe kao Makabejci.

KOSTARIKA

— RAJ ZA MALU ŽIDOVSKU ZAJEDNICU

PIŠE: L. Z.

Muzej povijesti židovske zajednice Kostarike udružio je snage s Izraelskim cionističkim centrom Kostarike te u Parku života u glavnom gradu San Joseu podignuo spomenik u čast 190 preživjelih žrtava Holokausta koji su nakon Drugog svjetskog rata stigli u ovu zemlju.

“Želimo pokazati poštovanje i toleranciju različitih etničkih ili vjerskih skupina”, kazala je direktorica muzeja Vilma Faingezicht, kćerka preživjelih žrtava Holokausta, koji su novi život pronašli na obalama Kostarike.

Spomenik, koji je osmislio kostaricanski arhitekt Alberto Reifers, sastoji se od od poluga različitih dimenzija koje su usmjerene u različitim smjerovima ali sve teže prema nebu kao što je to težio i židovski narod, objasnila je Vilma Faingezicht.

Židovska zajednica Kostarike broji između 2.500 i 5.000 članova a potiče još iz davne 1507. godine. Kada je Kristofor Kolumbo zaplovio prema Americi, u toj avanturi pridružili su mu se brojni Sefardi koji su bili prisiljeni prijeći na katoličku vjeru. Oni su stigli na obale novog svijeta bježeći od inkvizicije i progona.

U 20. stoljeću u Kostariku su u dva vala stigli Aškenazi iz Zapadne Europe — prvi val bio je početkom tridesetih godina a drugi nakon kraja Drugog svjetskog rata. Židovski imigranti prošli su kroz težak

proces adaptacije u novoj zemlji s drugačijim klimatskim uvjetima i običajima, drugačijom hranom, novim jezikom. Neki Židovi preživljavali su prodavajući razne proizvode idući od vrata do vrata, što se nazivalo “Klapper Phenomenon” (“klapper” znači kucati). Kostarikanci često takve trgovce nazivaju “Polacos” (Poljaci) jer je veliki broj tih Židova došao upravo iz Poljske. Ovaj termin se i danas koristi za one trgovce koji svoje proizvode prodaju na kućnim vratima.

Vilma Faingezicht sjeća se iskustava svojih roditelja, koji su također na Kostariku stigli iz Poljske

“Oni nisu bili u koncentracijskom logoru, uspjeli su se sakriti. Moja majka kaže da ponekad nije znala zašto žele preživjeti, ako život znači stalan bijeg i skrivanje. Skrivali su se na raznim mjestima i često morali mijenjati svoja prebivališta. Jedini od obitelji koji su uspjeli preživjeti bila su dva brata mog oca, od kojih je jedan otišao u Kostariku a drugi je otišao u Izrael. I tako su moji roditelji došli u Kostariku s mojom starijom sestrom”, priča Vilma.

Jedna od onih koja je nazočila svečanosti otvaranju spomenika i parka bila i Magda de Davidovich, koja je u Kostariku stigla iz Mađarske i koja će uskoro proslaviti 95 rođenan.

Ona je prošla težak put od vremena provedenog u Terezinu do teškog bijega iz poslijeratne Mađarske te dolaska na drugi kraj svijeta.

“Ja sam zaljubljena u Kostariku, jer je država u kojoj sam rođena i odgajana željela da umrem, a onda sam stigla u potpuno stranu zemlju, gdje sam bila nitko i ništa i usprkos toga nitko me nije proganjao i nitko me nije mrzio. Umjesto toga, dali su mi mogućnost da radim, i moji sinovi su dobili svoju priliku. Imam tri sina. Svatko od njih ovdje ima svoj život. Ovdje smo slobodni i živimo kao pravi ljudi”, objašnjava Magda de Davidovich.

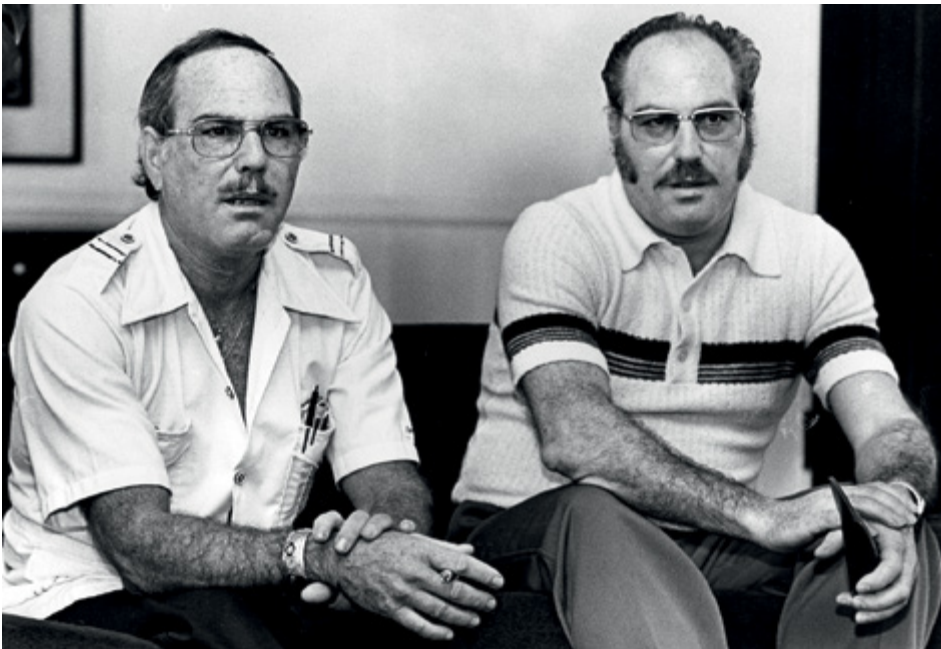
Osim što njeguje odnose sa svojom židovskom zajednicom, Kostarika održava i jako dobre odnose s Izraelom, te je jedna od rijetkih zemalja koja ima veleposlanstvo u Jeruzalemu.

Zelena i ugodna zemlja, Kostarika leži u blizini ekvatora, između Pacifičkog oceana i Karipskog mora.

Stanovnici Kostarike posebno su ponosni na tri stvari: na svoju demokraciju (koja je starija od 100 godina), na veliku važnost koju pridaju obrazovanju i na to što nemaju vojsku. Oni bi jednako tako mogli biti ponosni i na veliku ekološku svijest ali i na toleranciju koju pokazuju prema manjinama, uključujući i Židove.

NEVJEROJATNA PRIČA O BLIZANCIMA JACKU I OSKARU

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, NEVJEROJATNA PRIČA O BLIZANCIMA JACKU I OSKARU

Život stvarno piše nevjerojatne romane — jedna od takvih nevjerojatnih priča je i ona o identičnim blizancima od kojih je jedan bio odgajan kao Židov a drugi kao nacist.

Priča o braći Jacku i Oskaru ponovno se krajem prošle godine našla u svjetskim medijima nakon što je jedan od braće preminuo u 82. godini života.

Iako su bili odvojeni kao djeca i iako su desetljećima rasli daleko jedan od

drugoga, Jack Yufe i Oskar Stohr voljeli su istu odjeću, hodali su na isti način, imali su isti vrući temperament, voljeli su iste knjige, voljeli su jesti maslac i začinjenu hranu.

Stručnjaci se često bave i proučavaju blizance. Ova priča posebna je po tome što su braća rasla u tako dramatički različitim okolnostima.

Jack i Oskar rođeni su 16. siječnja 1933. godine na Trinidadu, a kada su imali

samo šest mjeseci roditelji su im se rastali. Oskar je otišao živjeti u Njemačku s majkom katolkinjom i rastao je u zemlji u kojoj su nacisti dolazili na vlast. Poput ostalih učenika, i on je svoje učitelje pozdravljao s “Heil Hitler”, a baka ga je već vrlo rano upozorila da nikada ne smije spomenuti da je njegov otac Joseph Židov. U pokušaju potpunog prikrivanja činjenice da ima dio židovske krvi, Oskar se pridružio Hitlerjugendu.

Za Jacka koji je s ocem rastao na Trinidadu, rat je bio samo daleka prijetnja o kojoj je čitao u novinama. Njegovo djetinjstvo bilo je potpuno drugačije.

“Kao crvenokosi bijelac koji odrasta u crnačkoj kulturi, nije mu uvijek bilo lako i imao je osjećaj da se stalno mora dokazivati”, priča Jackov sin Kenneth.

Jack je znao da je Židov ali nije osjećao teret svog identiteta sve dok s 15 godina nije poslan u Venezuelu da živi s tetom koja je preživjela strahote koncentracijskog logora Dachau i koja je bila jedina preživjela rođakinja s očeve strane. Ona je smatrala da bi se Jack trebao preseliti u Izrael a to je mislio i njegov otac.

PRVI SUSRET NAKON 21 GODINE

Tako je Jack s 16 godina otišao u Izrael i odradio vojni rok u izraelskoj mornarici. Godine 1954. prije odlaska u SAD, gdje je tada živio njegov otac, odlučio je otići u Njemačku i potražiti svog brata.

Jack i Oskar imali su 21 godinu kada su se prvi puta vidjeli kao odrasle osobe. Ali taj sastanak nije dobro prošao. Zbog jezične barijere “puno su se smiješili ali nisu puno govorili”. Oskar je molio svog brata da ne spominje njihovo židovsko podrijetlo zabrinut zbog dijela obitelji koja je imala antisemitska stajališta. Ali ono što ih je posebno zabrinulo nisu bile njihove razlike već njihove sličnosti.

Kada su se našli na željezničkoj stanici, Jack i Oskar otkrili su da ne samo da imaju iste brkove i istu frizuru, već su imali i isti okvir naočala i gotovo identične sportske jakne. “Nije nam se sviđalo

to što smo izgledali identično”, priznali su u jednom razgovoru.

Do sljedećeg susreta prošlo je narednih 25 godina. Tada su Jack i Oskar pristali sudjelovati u istraživanju o identičnim blizancima, a istraživanje je pokazalo da su usprkos nevjerojatnim razlikama u odgoju i odrastanju, braća bila nevjerojatno slična u temperamentu i govoru, ali i nekim drugim karakteristikama.

Braća su se tijekom istraživanja bolje upoznala i nakon toga su se povremeno posjećivali ali njihov odnos nikada nije bio lagan i oni koji su ih poznavali kazali su da se radilo o mješavini ljubavi i mržnje.

Oskar je godinama radio u rudniku i preminuo je od raka pluća 1997. godine, ali Jack nije otišao na njegov sprovod jer se bojao da bi to izazvalo jako emocije kod Oskarove obitelji. Jack je bio uspješan trgovac i vlasnik dućana u kojem je radio dugi niz godina.

Jednom ga je novinar upitao voli li svoga brata: “Volimo li se? Ne znam ni da li se sviđamo jedan drugome. Ali djeca nisu kriva za to kako ih odgajaju. Da su nas roditelji zamijenili, ja bih bio na Oskarovom mjestu. Moram priznati da mi je drago da sam bio na drugoj strani”, odgovorio je Jack.

LITVA: OTKRIVEN TUNEL ZA BIJEG ŽIDOVA

PIŠE: J. B.

Usred noći 1944. godine 40 Židova pokušalo je pobjeći od sigurne smrti tunelom iskopanim golim rukama. Danas, nakon brojnih iskaza očevidaca i nakon 71 godine potrage, tunel je konačno pronađen u šumi Ponar u Litvi.

Nacisti su u šumi Ponar ubili oko 100.000 tisuća ljudi, među njima 70.000 Židova. Poseban odjel nacističke vojske formiran je 1943. godine kako bi se prikrio ovaj užasni zločin dok je ruska Crvena armija napredovala na Istočnom frontu. U Ponaru ovaj je zadatak bio povjeren skupini od 80 logoraša koncentracijskog logora Stutthof. Noću su logoraši bili držani u dubokoj jami. Neki

od logoraša, svjesni da će biti ubijeni kada završe sa zadatkom, odlučili su pokušati pobjeći kopajući tunel. U tri mjeseca uspjeli su iskopati tunel dugačak 34 metara koristeći samo žlice i svoje ruke. U noći 15. travnja 1944. logoraši su, puzeći kroz uski tunel, pokušali pobjeći. Nažalost, ubrzo su ih otkrili čuvari i većina ih je ubijena. Samo njih 11 uspjelo je doći do partizana i preživjeli trat.

Točna lokacija tunela nije bila poznata, a danas je zahvaljujući zajedničkom i dugotrajnom radu brojnih stručnjaka, kao i korištenjem najmodernijih tehnika, tunel pronađen. “Kao Izraelac čija obitelj potječe iz Litve, plakao sam kada

samo otkrili tunel za bijeg u Polnaru. Ovo otkriće je dokaz pobjede nade nad očajem. To nam omogućuje ne samo da sagledamo užase Holokausta, već i da se divimo životu”, rekao je dr. Jon Seligman iz Izraela.

Židovi su od 15. stoljeća živjeli u Litvi, a Vilnius je bio jedno od glavnih središta židovskog stvaranja i nazivali su ga Jeruzalemom Litve. Holokaust je rezultirao gotovo potpunim uništenjem litavske židovske zajednice. Od oko 210.000 Židova koji su živjeli u toj zemlji prije Drugog svjetskog rata, ubijeno je više od 95 posto židovske zajednice Litve.

IN MEMORIAM

IRENA DEŽE-STARČEVIĆ

Predsjednica Židovske općine Rijeka gospođa Irena Deže-Starčević preminula je krajem kolovoza nakon kratke i teške bolesti, a na posljednjem ispraćaju od nje su se oprostili predsjednik Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus i Ranko Špigl, v.d. predsjednik Židovske općine Rijeka.

“Draga Irena otišla si, otišla si tako brzo, tako rano, tako nepravedno, ne, Irena ti to nisi zaslužila. To nije pravedno. Nestao je tvoj osmijeh, tvoj pogled, tvoja vedrina, tvoj optimizam, otišla si Irena, zašto ti, zašto sada...”

Nismo se posebno poznavali. Viđao sam te nekih zima posljednjih deset godina, tu u Opatiji, gdje dolazim svake godine posjetiti preživjele u strahotama Holokausta koji ovdje zimuju i dobro znaju što je život i kako ga živjeti.

Družili smo se tih nekoliko sati u prolazu lijepo i ugodne atmosfere koja me privlači, a koju čini ta generacija koja me svih tih godina oduševljava svojim neodoljivim prkosom potrebe življenja i borbe za njega na najljepši način.

2015. razveselila si me kada si prvi puta došla na sastanak Koordinacije kao predsjednica Židovske općine Rijeka. Otvorena iskrena, spremna za suradnju i zajednički rad u interesu svoje općine i svijeta nas. Tada si još radila.

Naš posljednji susret bio je prije tri mjeseca u Sv. Martinu na Muri, gdje nas je bilo tristotinjak Židova iz svih općina u RH i iz ostalih zemalja bivše Jugoslavi-

je, bilo je lijepo. Bila si kao i obično to ti, Irena koju poznajem. Bilo je to 13. svibnja prije podne na terasi hotela u Svetom Martinu. Razgovarali smo o našim općinama, životu, svemu, prošetali smo, veselila si se mirovini, novom početku da ćeš se moći posvetiti Općini i sebi.

Bila si to ti, Irena — Irena koja je otišla u mirovinu, mirna, staložena. Brinula si o zdravlju svoje kćeri, Irena koja se sada sprema započeti nešto novo i u novom životu treće dobi. Optimistična, zadovoljna željna nečeg novog, novog iskustva.

Niti mjesec dana nakon toga doznajem užasnu vijest. Vijest da si, da si... Kako? Zašto? Zašto baš ti? Zašto baš sada? Ima li pravde?

Da, opet sam ovdje u Opatiji, ove godine drugi puta. Ovaj puta bez veselja radosti, radosti okruženja ljudima koje zrači radošću života. Bez svega onoga što me veseli kad dolazim u Opatiju.

Došao sam, draga Irena, reći ti zbogom, reći ti da sam tužan što te neću vidjeti na sljedećem sastanku Koordinacije židovskih općina u RH. Došao sam ti reći hvala za sve što si učinila i što si pokušala učiniti i što si htjela učiniti. Zašto tako rano? Zašto sada ?

ZIHRONA LIVRAHA!

— **OGNJEN KRAUS, PREDSEDNIK
KOORDINACIJE ŽIDOVSKIH OPĆINA
U HRVATSKOJ**

“Draga Irena!

Došla si iz Osijeka u Opatiju i Rijeku pred više od 50 godina i odmah se udomaći-

la ovdje. Nakon gimnazije i završenog Filozofskog fakulteta magistrirala si na zaštiti okoliša. Radila si nekad u SUP-u slijedom u MUP-u, a posljednje zaposlenje bilo je u Gradu Rijeci gdje si radila kao voditeljica ureda i projekta Rijeka-zdravi grad. Bila si članica europske asocijacije zdravih gradova, osnivačica festivala osoba s invaliditetom gdje si dala podosta volonterskog rada.

Bila si predsjednica Židovske općine u Rijeci, koju si vodila čvrstom rukom što je rezultiralo ostvarenjem mnogih projekata važnih za našu malu židovsku zajednicu. Ove godine otišla si u mirovinu puna planova za budući rad. Tvoja energija i volja bila je izražena skoro do zadnjeg časa. Sjećam se našeg zadnjeg posjeta Jasenovcu ove godine, prisustovanju komemoraciji van državnog protokola (barem je bilo iskreno). Naše zadnje druženje bilo je u Sv. Martinu na Muri gdje smo proveli nekoliko lijepih dana s našim unučićima, sve u organizaciji koordinacije ŽOZ-a. Tada si se žalila na bol u ramenu, tješili smo te da će proći, nikom nije padalo na pamet da je to bio podmukli napad neizlječive bolesti.

Draga Irena za tobom ostaju suprug Franjo, kćerke Andrea s Vitom i Vijom, Darija s Dorom, njihovi supruzi, brat Otto s obitelji kojima izražavam iskrenu sućut. Za tobom ćemo žaliti i svi mi koji smo te poznavali i cijenili, nedostajat ćeš nam, hvala ti Irena, neka ti je vječna slava.”

**RANKO ŠPIGL, V. D. PREDSEDNIK
ŽOR-A**

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהדי קרואטיה

